

**FAKULTET
POLITIČKIH
NAUKA**
UNIVERZITET U SARAJEVU
MCMXLIX

ODSJEK KOMUNIKOLOGIJA

**IZGRADNJA BOSANSKOHERCEGOVAČKOG MEDIJSKOG
KULTURNOG BIĆA**

- magistarski rad -

Kandidat/kinja:

Zukančić Dženisa

Broj indeksa: 829/II-K

Mentor:

Prof. dr. Fejzić-Čengiđ Fahira

Sarajevo, (juni , 2020.)

SADRŽAJ

Popis slika

Uvod

1. Teorijsko – metodološki okvir rada	7
1.1. Problem i predmet istraživanja.....	7
1.1.1. Problem istraživanja.....	7
1.1.2. Predmet istraživanja.....	7
1.1.3. Operacionalno određenje predmeta istraživanja.....	8
1.2. Ciljevi istraživanja.....	9
1.3. Hipoteze i indikatori.....	10
1.4. Naučni pristup i metode istraživanja.....	10
1.5. Naučna i društvena opravdanost istraživanja.....	11
1.6. Bitni kategorijalni pojmovi (definicije i klasifikacija).....	12
1.7. Saznanja o predmetu istraživanja.....	12
2. Identitet Bosne i Hercegovine	13
2.1. Bosanski jezik.....	13
2.2. Bosanski duh.....	16
2.3. Bosanska hereza.....	19
2.4. Povelja Kulina bana.....	19
3. Historijski dio	20
3.1. Period Osmanske vladavine.....	20
3.1.1. Štamparija u Bosni i Hercegovini.....	21
3.2. Austrougarski period vlasti.....	25
3.3. Bosna i Hercegovina u Kraljevini SHS.....	28
3.3.1. Status Bošnjaka.....	28
3.3.2. Bosanskohercegovačka štampa u Kraljevini SHS.....	29
3.4. Period Kraljevine Jugoslavije.....	29
3.5. Bosna i Hercegovina u sastavu NDH.....	30
3.6. Jugoslavija.....	31

3.6.1. Yutel.....	33
3.7. Destrukcija sistema informisanja u vremenu agresije na BiH.....	34
3.8. Kulturocid.....	35
4. Propaganda u medijima.....	36
4.1. Mediji kao oružje.....	36
4.2. Patriotsko novinarstvo.....	40
4.3. Zašto rat još uvijek traje?.....	41
4.4. Govor mržnje.....	41
4.4.1. Online mediji kao generatori govora mržnje.....	43
4.5. Medijska kultura monologa.....	43
4.6. Odnos medija prema presudi.....	44
4.7. Mediji o genocidu.....	45
5. Plan za razbijanje Bosne i Hercegovine.....	47
5.1. Srpski duhovni prostor.....	47
5.2. Dio plana.....	48
5.3. Politika Hrvatske prema Bosni i Hercegovini.....	50
6. Savremenost.....	51
6.1. Bosanskohercegovački medijski prostor.....	51
6.2. Društvo ekrana.....	52
6.2.1. Bijeg iz svakodnevnice.....	53
6.2.2. Identifikacija.....	53
6.2.3. Katarzični čin medijskoga.....	54
6.3. Kultura spektakla.....	54
6.3.1. Žuta štampa.....	55
6.3.2. Zabava u medijima.....	56
6.3.3. Tematska struktura.....	57
6.4. Zakonska regulativa.....	58
7. Empirijsko istraživanje, analiza podataka dobijenih iz ankete.....	58
7.1. Metode istraživanja.....	58

7.2. Uzorak istraživanja.....	58
7.3. Rezultati istraživanja.....	59

Zaključak

Literatura

Popis slika

Naziv slike:

Slika br. 1 : Prvi bosanski i prvi srpski rječnik

Slika br. 2 : Prvi broj „Bosanskog vijestnika“

Slika br. 3 : Mehmed Šakir Kurtćehajić

Slika br. 4 : Devastirana zgrada „Oslobođenja“

Slika br. 5 : Naslovnice štampe u Srbiji i Hrvatskoj povodom presude

Uvod

Ovo istraživanje će se odnositi na nastanak i razvoj države Bosne i Hercegovine, na njen duh, kulturu, tradiciju, identitet i medije. Medijska kultura predstavlja trajniji, dinamičan odnos medija prema kulturi, tradiciji, vjeri, literaturi, etici, identitetu na način stalne redefinicije, redeskripcije, obnavljanja, znavljanja, selekcije ovih elemenata društvenosti i sebe samih.¹ Istraživanje će započeti sa historijskim činjenicama i periodima u kojima se nalazila Bosna i Hercegovina s obzirom na to da su velike svjetske imperije boravile na njenim prostorima. Svaka od tih imperija značila je nove vjerske, kulturne i političke procese koji su ostavili traga u mnogim segmentima modernog bosanskohercegovačkog života. Mnogi tumače historiju Bosne i Hercegovine, jedni sa mnogo istine i argumenata, drugi pogrešno, treći lažno i zlonamjerno. Zbog toga i danas susjedne zemlje dovode u pitanje postojanje Bosne i Hercegovine kao države te se konstantno negira njen historijski kontinuitet. Negira se uprkos postojanju dostojnih dokumenata koji potvrđuju da je ona uvijek bila zemlja Bosanaca, Bošnjana, a zatim i bosanskih Srba i bosanskih Hrvata.

Nakon historijskog dijela istraživanje će se odnositi na savremeni period. Razvoj informacijsko - komunikacijskih tehnologija u velikoj mjeri utiče na čovjeka. Skoro sve sfere života su pod uticajem internet revolucije, digitalizacije i modernizacije. Ljudima je omogućen pristup velikom broju informacija i to cjelodnevno. Od samih početaka, mediji su bili sredstvo kojim se uticalo na mišljenje javnosti. Ljudi procjenjuju stvarnost na osnovu informacija koje plasiraju mediji. Sadržaj koji mediji plasiraju je uvijek u uskoj vezi sa materijalnim i duhovnim razvojem cijelog društva, dok nam sam način rada medija uvijek može pokazati politički, ekonomski i kulturološki nivo tog društva. Odnos medija prema kulturi u ovom dobu prelazi granice discipline. Mediji u Bosni i Hercegovini su ogledalo socioekonomske i političke situacije u zemlji. Postoji visok stepen političke i ekonomske ovisnosti medija. Prisutna je etnička iscjepkanost, isključivost i pritisci. Odsustvo odgovornosti u novinarskom izvještavanju često ima neželjene posljedice. Mediji svojim tendencioznim izvještavanjem ili navijanjem za "jednu od strana" dovode ljude u zablude. Brojni su elementi koji negativno utiču na objektivnost medija u Bosni i Hercegovini. Najznačajniji je bez sumnje čvrsta riješenost stranaka na vlasti da kontrolišu protok informacija.

---

¹ Fejzić- Čengić, Fahira 2009, *Medijska kultura u Bosni i Hercegovini*, Connectum, Sarajevo, str.18.

1. Teorijsko – metodološki okvir rada

1.1. Predmet i problem istraživanja

1.1.1. Predmet istraživanja

Predmet istraživanja je izgradnja bh. medijskog kulturnog bića. Ovo istraživanje će se baviti tradicijom, kulturom, bosanskohercegovačkim duhom, prošlošću i budućnošću. Prvi dio istraživanja će se odnositi na prošlost odnosno na okolnosti pod kojima je država Bosna i Hercegovina gradila svoje biće. Kroz ovaj rad ću istražiti izvanjske kako medijske tako i druge vrste manipulacije, te ponuditi odgovor na pitanje koji je cilj svih tih udara na Bosnu i Hercegovinu. Važno je naglasiti kako se komunikacijski sistem Bosne i Hercegovine često nalazio pod različitim uticajima. Nakon što iznesem činjenice koje su historijski značajne za ovu državu pokušat ću pronaći poveznicu sa sadašnjošću, pronaći sličnosti i razlike te uvidjeti postoji li i kakva je vrsta manipulacije prisutna danas. Uvidjeti kakvo je stanje u medijima Bosne i Hercegovine, odnosno stanje medijske kulture. Obuhvatiti kako privatne tako i javne medije i istražiti u kojoj mjeri su oni kreatori iskrivljene slike stvarnosti i podstrekači stalnih društveno- političkih podjela. Pitanje na koje treba dati odgovor je u kojoj mjeri se danas vodi propagandni rat protiv skoro svega što se naziva bosanskohercegovačkim?

1.1.2. Problem istraživanja

Problem istraživanja su sredstva i načini na osnovu kojih se gradilo odnosno osporavalo bh. medijsko kulturno biće. Kako se nekoliko velikih svjetskih imperija nalazilo na prostoru Bosne i Hercegovine, možemo reći da je sudbina ove države osporavanje njenog duha i kulture. Problem istraživanja će obuhvatiti razne bočne i direktne udare, ideologije, uticaj srpskog odnosno hrvatskog nacionalizma, manipulaciju, propagandu odnosno skoro sve ono što je osporavalo postojanje Bosne i Hercegovine, njene suštine, njenog bića i duha. Prvi dio istraživanja će se odnositi na historiju Bosne i Hercegovine dok će se drugi dio istraživanja odnositi na problematiku sadašnjosti i budućnosti. Kad iznesem činjenice koje će pokazati na koji način se ranije vršio udar kako na državu tako i na njen informacijsko- komunikacijski sistem, važno je za utvrditi na koji način se to radi danas. Sve prisutnije je medijsko simplificiranje interpretiranje društvenih, religijskih, etničkih i kulturnih pitanja u svrhu veće gledanosti ili čitanosti. Da li postoji propagandni rat protiv Bosne i Hercegovine? Zašto mladi odlaze iz Bosne i Hercegovine? Da li je u toku smišljeno i sistemačino „ raspamećivanje“

Bosne i Hercegovine? Koliko je složen period kroz koji trenutno prolazi Bosna i Hercegovina? Ovo su neka od pitanja na koja će se odnositi ovo istraživanje.

1.1.3. Operacionalno određenje predmeta istraživanja

Opći tipski model operacionalnog određenja predmeta istraživanja

Bitni činioci su:

Uslov

Glavni uslov je postojanje države, njenih stanovnika, tradicije i kulture te medija i recipijenata.

Subjekti

Subjekti su mediji odnosno medijski sadržaj, recipijenti, nacija, bosanski jezik, politički sistemi, tri dominantne vjere, ekonomija.

Motivi i interesi

Motivi se mogu odnositi na izgradnju i očuvanje države Bosne i Hercegovine pa u vezi s tim postoje probosanski i antibosanski mediji. Krajnji motiv određenih medijskih sadržaja je pasivizacija publike i manipulacija. Recipijentom se manipulira na različite načine. Motiv je vrlo često i stvaranje profita.

Aktivnosti

Televizija, društvene mreže i radio svakodnevno plasiraju sadržaj koji pozitivno ili negativno utiču na formiranje bh. medijskog kulturnog bića.

Metode

Metode se odnose na kreiranje medijskog sadržaja koji se plasira konzumentima. Mediji izvještavaju neprofesionalno, neistinito, površno, subjektivno i senzacionalistički.

Efekti

Efekti su povratna informacija recipijenta i uspjeh ili neuspjeh u ostvarenju cilja koji je imao određeni sadržaj. Efekat se može odnositi na pasivizaciju publike, zatim suprotno tome jeste medijski sadržaj koji će potaknuti recipijenta na aktivno i kritičko razmišljanje o određenom

problemu. Efekt je i izmanipulisan recipijent. Recipijent često počinje veličati ono što mediji veličaju i suprotno.

Vremensko određenje predmeta istraživanja

Istraživanje se odnosi na historijski i savremeni period.

Prostorno određenje predmeta istraživanja

Ovo istraživanje će se odnositi na prostor države Bosne i Hercegovine.

Disciplinarno određenje predmeta istraživanja

Istraživanje je intradisciplinarnog karaktera s osloncem na druge nauke.

1.2. Naučni i društveni ciljevi

Istraživanja su potrebna kako bi se spoznali određeni problemi i definisale nove pojave te kako bi se ponudila određena rješenja koja će poslužiti rješavanju određenih društvenih problema.

Naučni cilj je ispravno definirati medijsku kulturu s obzirom na to da se pod tim podrazumijeva preplitanje kulture, tradicije, društva, politike i države. Cilj podrazumijeva istraživanje medijskih sadržaja sa paralelnim praćenjem povratnih informacija . Prikazati važnost emitovanja kvalitetnih sadržaja. Važno je istražiti bosanskohercegovačku medijsku kulturu u smislu dominacije, preplitanja i različitosti njene tri mikrokulture.

„Prema nekim shvatanjima, naučna deskripcija je najniži naučni cilj jer se on ostvaruje opisom manifestnih formi.“ (Termiz 2009: 220) Naučna deskripcija procesa komuniciranja između medija i recipijenta. Istražit će se činioci strukture sistema te komunikacija, njeni odnosi i veze, uzroci i posljedice i dinamika.

„ Naučna eksplikacija kao naučni cilj podrazumijeva naučno saznanje o uzročno-posljedičnim odnosima, društvenim zakonima i naučna objašnjenja.“ (Termiz 2009: 222) Ovaj dio obuhvata odnos medija prema kulturi, društvu, državi, vjeri i literaturi.

Društveni cilj ovog istraživanja je ukazati na činjenice koje su važne za razumijevanje medijske kulture i svega što je čini odnosno formira te ukazati na načine kojima se manipulira

činjenicama. Važno je istaći koju vrstu sadržaja mediji plasiraju i s kojim ciljem. U tom dijelu ću pisati o pasivizaciji publike i važnosti kritičkog odnosa prema sadržaju, te prikazati na koji način i kako mediji formiraju i plasiraju svoje vijesti.

1.3. Hipoteze i indikatori

Generalna hipoteza: Država Bosna i Hercegovina je izložena snažnom propagandnom djelovanju koje dolazi kako iz njene unutrašnjosti tako i iz susjedstva.

Posebna hipoteza 1: Danas se u Bosni i Hercegovini odvijaju različiti procesi koji ostavljaju veliki trag na njenom kulturnom izrazu a sve s ciljem formiranja nove medijske kulture .

Posebna hipoteza 2: Medijski sadržaj koji se odnosi na državu Bosnu i Hrecegovinu i njen idnetitet često nema neutralni historijski pristup i ogledalo je velikonacionalnih ideja.

Posebna hipoteza 3: Ovisnost i potčinjenost medija u Bosni i Hercegovini je opasna po očuvanje bh. medijskog kulturnog bića.

Posebna hipoteza 4: Većina sadržaja koje mediji plasiraju djeluju na emocije i čula a sve manje medijskih sadržaja zahtijeva kritički, misaoni i kreativni pristup publike.

Posebna hipoteza 5: Mediji sve vrijedne i ozbiljne teme pretvaraju u spektakl.

Posebna hipoteza 6: Masovni mediji formiraju društvo poluobrazovanih.

Indikatori: TV emisije, online mediji, novinarski članci, vijesti, političke elite, knjige.

1.4. Naučni pristup i metode istraživanja

Prema predmetu istraživanja mogu biti teorijska i empirijska. Predmet teorijskih istraživanja je naučna teorija, a empirijskih je društvena stvarnost. U naučnoistraživačkoj praksi sva su istraživanja nužno teorijsko-empirijska zbog uloge teorije u istraživanju. Ovo istraživanje je empirijsko jer se bavimo istraživanjem društvene stvarnosti.

Pristup ovom istraživanju je integralno-sintetički, gdje neću posebno favorizovati niti jedan od teorijsko-metodoloških pravaca.

U radu će se s ciljem dokazivanja hipoteza koristiti relevantna dostupna literatura i nalazi vezani za temu ovog istraživanja.

Metoda posmatranja

Ovom metodom ćemo se koristiti u prvobitnom prikupljanju podataka. Posmatranjem ponašanja javnosti koja je pod uticajem medija prikupit će osnovne podatke o temi koju istražujem.

Metoda analize (sadržaja) dokumenata, podataka dobijenih iz različitih izvora, literature, stručnih časopisa i članaka i raznih internetskih izvora će poslužiti da odredimo ulogu i značaj odnosa medija prema kulturi, tradiciji, vjeri i identitetu.

Metoda deskripcije je metoda jednostavnog opisivanja ili očitavanja činjenica, procesa i predmeta u prirodi i društvu te njihovih empirijskih potvrđivanja odnosa i veza, ali bez naučnog tumačenja i objašnjavanja. Metoda deskripcije će se koristiti kod informisanja s problemom istraživanja.

Deskriptivna i kvalitativna analiza će najviše biti korištene u pojedinačnom opisu medija i internet portala.

Statistički podaci će se odnositi na upotrebu odnosno konzumiranje sadržaja koji plasiraju mediji i društvene mreže.

1.5. Naučna i društvena opravdanost

Naučna opravdanost se ogleda u tome što će ovo istraživanje ispitivati pojmove tabloidnog i temeljnog novinarstva, medijske teorije političkog u Bosni i Hercegovini, te postmodernost medijske kulture u Bosni i Hercegovini. Naučna opravdanost se odnosi i na problem složenosti medijske kulture u Bosni i Hercegovini. Istraživanje će se odnositi i medijsku kulturu u Bosni i Hercegovini u različitim periodima vlasti.

Društvena opravdanost se ogleda u značaju i aktualnosti teme. Čovjek medijima poklanja svoje vrijeme pa skoro sve svoje obaveze usklađuje prema određenim sadržajima koje nude mediji. Društvena opravdanost se odnosi i na uticaj medijskog sadržaja na čovjeka u smislu otuđenja, manipulacije, pasivizacije do opuštanja i dnevnog pročišćenja. Budući studenti će moći koristiti podatke ovog istraživačkog rada za dalja istraživanja ove teme.

1.6. Bitni kategorijalni pojmovi (definicije i klasifikacija)

„ Medijska kultura predstavlja trajniji, dinamičan odnos medija prema kulturi, tradiciji, vjeri, literaturi, etici, identitetu na način stalne redefinicije, redeskripcije, obnavljanja, zanavljanja, selekcije svih ovih elemenata društvenosti i sebe samih.“ (Fejzić- Čengić 2009: 18)

„ Kulturu čini sve ono što su ljudi proizveli u svojoj povijesti, svi materijalni i duhovni proizvodi- a među duhovne pripadaju i svi organizacijski oblici ponašanja.“ (Fejzić- Čengić 2009: 18)

1.7. Saznanja o predmetu istraživanja

Polazna saznanja o predmetu istraživanja

Naučno verifikovano saznanje

Postoje mnoga naučno verifikovana saznanja koja se odnose na državu Bosnu i Hercegovinu odnosno na historiju bh. medijske kulture i periode u kojima je ta kultura izgrađivana i osporavana. Pored saznanja iz osmanskog i austrougarskog perioda vlasti, saznanja koja postoje se odnose i na savremeni period. Naučno verifikovana saznanja ukazuju i na to da je javnost u velikoj mjeri pod uticajem medija. Pomoću tehnologije koja svakim danom postaje snažnija moguće je ostvariti snažan uticaj.

Fundamentalna pitanja koja proizilaze iz predmeta istraživanja Kako nacionalizmi djeluju na oblikovanje bh. kulture? Šta je to bosansko naslijeđe? Da li je sadržaj koji mediji plasiraju zasnovan na objektivnosti ? Ko je kroz stoljeća osporavao kako bosansku državu, tako i bosanski identitet? Tranzicijska kultura u Bosni i Hercegovini ? Šta je kulturna industrija?

Koncept mogućih odgovora

Država Bosna i Hercegovina je kroz cijelo svoje trajanje pluralno društvo i to je nemoguće osporiti ili zaustaviti njen razvoj kao takve. Negacija bilo kakvih identiteta u Bosni i Hercegovini nije moguća. Kako bismo izašli iz svojih dogmatskih ideoloških slika stanja u kojima se nalazimo potrebno je ta stanja preispitati i doći do odgovora na pitanje koja je zapravo osnova koja ljude u ovoj državi okuplja u cjelinu. Bosna i Hercegovina je

tranzicijska država i nalazi se u nekoj vrsti mentalne konfuzije. Prolazila je kroz različite mijene i promjene tako da možemo kazati da se ona nalazi u neprestanoj tranziciji kulture, društva i identiteta. Neka od pitanja se odnose na bosanski identitet na njegov opstanak, osporavanje i razaranje.

2. Identitet Bosne i Hercegovine

2.1. Bosanski jezik

Srednjovjekovni Bošnjak, kao i njegovi potomci su uvijek komunicirali na svom, bosanskom jeziku. Vrlo je teško odrediti kada je prvi put nastao naziv bosanskoga jezika. Najvjerojatnije se naziv bosanski jezik počeo upotrebljavati u vrijeme stasanja bosanske srednjovjekovne države, dakle u 11. i 12. vijeku. U to vrijeme postoji bosanska država, Crkva bosanska, bosanska nošnja, bosanska vlastela koja je svoj jezik nazivala bosanskim. Dobri Bošnjani je nesumnjivo svoj jezik nazvao bosanskim.² I u osmanskome periodu se intenzivno koristi pojam- bosanski jezik. Štokavski izgovor, kao temeljna jezička crta Bošnjaka, koja vuče korijen iz Srednjeg vijeka, prožima se orijentalnim uticajima, čime bosanski jezik, uz zadržavanje prvobitne autohtonosti, postaje osobeniji i bogatiji. U tom jeziku ima sada više od deset hiljada izraza, koji su poznati pod nazivom turcizmi ili orijentalizmi, što predstavlja neprocjenjivi doprinos komunikabilnosti govora Bosanaca.“³ Za vrijeme austrougarske vladavine listovi su uglavnom štampani na bosanskom jeziku, latinicom i ćirilicom, koje su Srbi u srpskim glasilima nazivali srpskim, a Hrvati hrvatskim jezikom. Austrougarska vlast je u oktobru 1907. godine ukinula službeni naziv bosanski jezik te u Bosni i Hercegovini nametnula jezični konstrukt srpskohrvatski. Od tad je bošnjački narod prinuđen da objašnjava pravo na svoj jezik i da brani bosanski jezik od negiranja.

Jahić je istaknuo sljedećih šesnaest tačaka da bi dokazao znanstvene temelje bosanskoga jezika:

1. Bosanski jezik nije hibrid koji se sastoji od srpskih i hrvatskih elemenata, nego potječe neposredno od općeslavenskog prajezika.

---

² Tucaković, Šemso 2006, *Historija novinarstva i medija u Bosni i Hercegovini*, S & A company, Sarajevo, str. 45.

³ Tucaković, Šemso 2000, *Historija komuniciranja*, Univerzitetska knjiga, Sarajevo, str. 161.

2. Preci govornika bosanskoga jezika došli su na područje središnjega Balkana u sedmom stoljeću poslije Krista i govorili su srednjoštokavskim dijalektom.
3. Bogumili su govorili srednještokavskim dijalektom, koji su promijenili upotrebom nekih osobitih obilježja.
4. Srednjovjekovna bosanska „država“ utjecala je na samosvojan „bosanski“ jezični razvoj.
5. Islamizirano stanovništvo Bosne i Hercegovine ostalo je zemljopisno stabilno i stoga je zadržalo posebna jezična obilježja koja je naslijedilo iz prethodnih razdoblja.
6. Islamska kultura dovela je do mnogih jezičnih promjena. posebno u fonologiji i leksiku.
7. Termin „bosanski jezik“ se počeo upotrebljavati u srednjem vijeku, čime se dokazuje da nije riječ o suvremenoj izmišljotini.
8. Nakon islamizacije razvila se jedinstvena bosansko alhamijado književna tradicija.
9. Muslimani su u nekim dijelovima Bosne zadržali poseban sistem naslijeđen od franjevaca; taj sistem, poznat kao bosančica, upotrebljavao se između šesnaestoga i osamnaestoga stoljeća.
10. Uskufijev bosansko- turski rječnik objavljen je 1631. godine
11. Vuk Stefanović Karadžić uzeo je u obzir osobitosti bosanskoga govora prilikom reformiranja srpskog jezika i oblikovanja jedinstvenog jezika s Hrvatima.
12. Krajem devetnaestoga stoljeća pojavila su se izdanja namijenjena Muslimanima, a bosanska latinica i arabica su promijenjene.
13. Podrška koju su austrougarske vlasti pružile bosanskom jeziku između 1878. i 1908. bila je značajna za razvoj bosansko jezične svijesti.
14. Bogata usmena tradicija Muslimana, uključujući i usmeno pjesništvo i balade, pridonijela je oblikovanju posebnoga kulturnog i jezičnog identiteta.
15. Muslimani su razvili noviju, posebnu bosansku književnost u drugoj polovici devetnaestoga stoljeća.

16. Svaki narod treba imati pravo zvati svoj jezik imenom koji smatra prikladnim.⁴

Navest ću još nekoliko osnovnih informacija o historijskoj utemeljenosti i razvoju bosanskoga jezika.

Nakon prvog spomena Bosne i bosanskog jezika u djelu „De administrando imperio“ bizantijskog cara Konstantina VII Porfirogeneta, 949. godine, i niza potvrda tog imena u administrativnim i sakralnim spisima jedanaestog, dvanaestog i trinaestog stoljeća, bizantijski autor s kraja XIV vijeka Konstantin Filozof u djelu „Skazanie izjavljeno o pismenih“, pored bugarskog, češkog, srpskog, hrvatskog, slovenskog u istoj ravni spominje i bosanski jezik. Franjevac Matija Divković 1611. godine u Veneciji štampa knjigu „Nauk krstjanski“ na bosančici u čijem prologu kaže: „I ovo istomači aliti privede iz jezika dijačkoga u pravi i istiniti jezik bosanski.“, dok 1649. godine Jakov Mikalja u rječniku „Blago jezika Slovinskoga“, štampanom u Laureati, piše: „Nastojao sam da u ovaj rječnik uvrstim najodabranije riječi i najljepše narječje..., tako i u ilirskom jeziku ima mnogo različitih načina govora, ali svako veli da je bosanski jezik najljepši, radi čega bi svi ilirski pisci morali nastojati da njim pišu.“ Tuzlak Muhamed Hevai Uskufi koji je 1631. godine obznanio stihovani bosansko - turski rječnik „Magbuli arif“ ili „Potur šahidija“, dakle 197 godina prije prvog srpskog rječnika, u jednoj svojoj pjesmi kaže: „Bosanki da vam bisedim, bratani,/ da slušaju dobrotelji, prijatelji znani.“ U XVII stoljeću pravoslavni hercegovački prvaci od Ali-paše Rizvanbegovića traže da im za vladiku postavi čovjeka vična bosanskome jeziku. U periodu austro-ugarske okupacije Bosne, pokušajima germanizacije bosanskoga jezika snažno se usprotivio Petar Kočić, koji će u Saboru BiH održati jednu od najljepših besjeda o bosanskome jeziku: „Taj je uticaj tako štetan i tako očevidan da mi moramo strahovati da nam se naš krasni jezik, najljepši među slovenskim jezicima, sasvim ne iskvari, ne izbljedi, ne izgubi svu onu svoju kristalnu jasnoću i ljupku zvučnost kojoj gotovo nema ravne. To nas, kao stare i dobre Bošnjane, mora boljeti, jer je naš jezik i u najstarija vremena bio neobično lijep i zvučan, mnogo ljepši i narodniji od jezika u istočnim srpskim zemljama, koji se je razvijao pod uticajem vizantijske kulture i grčke sintakse (...) Ta se njegova ljepota sačuvala kroz duge i duge vijekove, a u novije vrijeme, kad se stvarala naša nova književnost, hrvatska i srpska, kad se stvarao naš književni jezik, naš je dijalekat bosansko-hercegovački uzet za zajednički književni jezik dvaju bratskih plemena jednoga nam naroda, za književni jezik hrvatskog i srpskog plemena.“ Akademik Aleksandar Belić, višedecenijski predsjednik SANU

---

⁴ Greenberg, Robert D. 2005, *Jezik i identitet na Balkanu: raspad srpsko- hrvatskog*, Srednja Europa, Zagreb, str. 146,

i rektor Beogradskog univerziteta, 1937. godine u tekstu „Bosanski jezik i stil“ kaže: „Nema nikakve sumnje da je bosanski jezik, zajedno sa Vukovim hercegovačkim i Daničićevim vojvođanskim, narodna osnovica našeg književnog jezika.“⁵

Prema navedenom Bosanski jezik ima svoje utemeljenje u stotinama godina historije države Bosne i Hercegovine. Njegovo negiranje nije zasnovano niti na naučnoj niti na stručnoj argumentaciji. Negiranje je utemeljeno na ideološkoj osnovi. Različitim sredstvima koji neukima djeuju kao činjenice se ne negira samo ovaj jezik već se negiraju i njegovi govornici. Bošnjaci imaju potpuno pravo da svoj jezik imenuju bosanskim. Cilj nije dokazati bošnjaštvo, nego pokazati historijsku utemeljenost.

Slika 1. Prvi bosanski i prvi srpski rječnik⁶

2.2. Bosanski duh

⁵ <http://sandzackaknjizevnost.com/muamer-zukorlic-kuda-vodi-negiranje-bosanskog-jezika/> (datum pristupa: 02.02.2020.)

⁶ <http://bhpogledi.blogspot.com/2015/08/muhamed-hevajja-uskufi-prvi-rjecnik.html> (datum pristupa 20.03.2020. godine)

Identitet podrazumijeva konzistentnost i kontinuitet u vremenu. Bosna je od svojih najranijih vremena činila jednu specifičnu prostornu i duhovno - kulturnu cjelinu. Međutim oduvijek su postojale, a postoje i danas unutarnje i vanjske destrukcije ovakvog karaktera društva. U popisu stanovništva 1948. godine muslimani su se mogli izjasniti kao Srbi muslimanske vjeroispovijesti, Hrvati muslimanske vjeroispovijesti ili kao "nacionalno neopredijeljeni". Promjena se počinje dešavati onda kad su se ljudi u popisu stanovništva mogli izjasniti kao muslimani u etničkom smislu. Nakon nekoliko godina dešava se historijski čin a to je priznavanje nacionalnosti Muslimana. Međutim iako naizgled pozitivan ishod ovo izjašnjavanje kroz vjersku skupinu je bio još samo jedan od načina osporavanja nacionalnog identiteta Bošnjaka. I ovo ime bošnjačkog naroda je bilo u funkciji sputavanja i negiranja jer se za svoju naciju, identitet i opstanak nisu mogli boriti kroz politiku nego samo kroz vjerske institucije. Mnoge i različite imperije su naseljavale Bosnu i Hercegovinu i svaka od njih je već postojeću kulturu oplemenjivala vlastitom. Odnosi su temeljeni na balansu u obogaćivanju vlastite kulture kulturama osvajača ili dobronamjernih gostiju. Tako je bosanskohercegovačko društvo svoju multietničnost, multireligioznost i multikulturalnost, gradilo stoljećima. Važnu ulogu u razvoju bosanskohercegovačkog identiteta su odigrala dva kulturno-historijska faktora: bosanska hereza, a potom islam. Islam, skupa sa srednjovjekovnom bosanskom herezom koja mu je prethodila, čini duhovnu vertikalu Bosne. Tone Bringa, autor djela „ Biti musliman na bosanski način“ , piše: „Ni bošnjački, ni hrvatski ni srpski identitet ne može se u potpunosti razumjeti ako se veže samo sa islamom ili kršćanstvom nego se mora razmatrati u specifičnom bosanskom kontekstu, koji je proizašao iz zajedničke historije i teritorije Bosanaca, kako islamskog, tako i kršćanskog porijekla“.⁷ Postojanje različitih kultura u Bosni i Hercegovini ne znači da su one postojale neovisno jedna o drugoj. One su međuovisne te se radi o jedinstvenoj kulturi koja je obuhvatila sve prisutno. Dakle Bosna i Hercegovina nije matematički zbir nacija ili kultura nego stalna kulturna interakcija. Kad bi Bosna bila kolektivitet odvojenih entiteta, onda bi ona bila mala Jugoslavija. Ali ona to nije. Bosna je historijski entitet koji ima svoj vlastiti identitet i vlastitu historiju.⁸ Princip različitosti i zajedničkog života različitih naroda, kultura i religija održao se do danas. Historičar Taloci, na osnovu pisanih poruka naših predaka izvodi zaključak da je srednjovjekovni Bošnjak „ bio surov kao i njegova brda, nikog nije trpio nad sobom, i pokoravao se sili samo onda dok je njenu snagu nad sobom osjećao- ali ga nikad nije

---

⁷ <http://www.spiritofbosnia.org/bs/about-spirit-of-bosnia/> (datum pristupa: 10.09.2019.)

⁸ <http://www.spiritofbosnia.org/bs/about-spirit-of-bosnia/> (datum pristupa: 10.09.2019.)

napuštala težnja da bude slobodan čovjek“. ⁹ Crkva bosanska je najorginalniji izraz duhovnog i kulturnog identiteta tadašnjih Bošnjana i bosanske države, odnosno njenog povijesno-kulturnog prostora. Tvrdnje da je Crkva bosanska bila katolička ili pravoslavna nisu ništa drugo nego pokušaji da se, posredstvom religijskog identiteta, stari Bošnjani svrstaju u srpski ili hrvatski nacionalni i etnički kontekst i da im se pripíše takav identitet, a njihova specifična kultura historijski identificira i proglasi dijelom nacionalne srpske ili hrvatske kulture.¹⁰ Stalno izvanjsko osporavanje multilateralosti i nova nasilno proizvedena demografska struktura jesu stvarnost Bosne i Hercegovine. Zahvaljujući velikodržavnim politikama proširila se ideologija antibosanstva kroz segmente kulture, politike, ekonomije i svakodnevnog života. Krizi kolektivnog identiteta najviše doprinosi poremećaj u sistemima vrijednosti i relativizacija vrijednosti (po nacionalnom/etničkom, religioznom ili nekom drugom osnovu) koja onemogućuje razvoj osjećanja zajedništva i pripadanja širem kolektivu; zatim, odbacivanje starih simbola ili njihova djelimična izmjena, koja onemogućuje sporazumijevanje u zajednici kao cjelini, ili djeluje zbunjujuće. Osporavanje bosanskoga duha, vrsta je povijesne sudbine ovoga tla, makar on preživljavao i nadrastao sve njihove forme i oblike u kojima su se pojavljivali- kao ratovi i bune, kao ataci izvana, kao svjetske nevolje ili regionalna sukobljavanja, kao autoregresija ili kompleks od samoga sebe.¹¹ Ne treba smetnuti s uma da nisu bosanski programi zla- ni po čemu bosanski, ni po autorstvu, ni po rođenju, ni po ciljevima. Svi, baš svi bosanski, ili prije je uputno kazati antibosanski programi zla su izvanbosanski.¹² U svoj „ planetarnoj katastrofi“ i tragediji koju je BiH doživjela, ima i nečeg dobrog: jačao je i duh Bosne i Bošnjaka, svijest o njenoj samosvojnosti, nedjeljivosti i njena iskonska želja za slobodom. Jačao je i inat Bosne koja je doista u gotovo četverogodišnjem pustošenju „ i posna i bosa i hladna i gladna“, ali i „ prkosna od sna“ za slobodom koju nikakva sila i nikakav genocid neće moći uništiti.¹³

2.3. Bosanska hereza

Na osnovu arheoloških i drugih dokaza, historija današnje Bosne počinje polovinom srednjeg vijeka. „ Nakon perioda konsolidacije slavenskog elementa, stanovnici Bosne, koji su sebe

---

⁹ Tucaković, Šemso 2006, Historija novinarstva i medija u Bosni i Hercegovini, S & A company, Sarajevo, str.43.

¹⁰ Filipović Muhamed, Duraković Nijaz, 2002, Tragedija Bosne, Valter, Sarajevo, str. 22.

¹¹ Fejzić- Čengić, Fahira 2009, Medijska kultura u Bosni i Hercegovini, Connectum, Sarajevo, str. 33.

¹² Fejzić- Čengić, Fahira 2009, Medijska kultura u Bosni i Hercegovini, Connectum, Sarajevo, str. 35.

¹³ Filipović Muhamed, Duraković Nijaz, 2002, Tragedija Bosne, Valter, Sarajevo, str. 293.

zvali Bošnjani, počinju zaokruživati svoju državnu zajednicu. Taj proces je najvjerojatnije počeo na području današnjeg Sarajeva do Zenice, dakle u dolini rijeke Bosne u devetom vijeku. Od tada do danas traje državno - pravni kontinuitet bosanske države.“¹⁴ Bogumilima je nazvan najmnogoljudniji bosanski narod u predosmanskom periodu. Muvekkit u svojoj „Povijesti Bosne“ spominje da se bogumilstvo u Bosni raširilo iz, ili preko Bugarske, još u VII stoljeću: „Prema propisima te vjere, na svakom čistom mjestu bilo je dozvoljeno obavljanje molitve.“¹⁵ Decenijama je vršen pritisak na ovaj narod. Bili su progonjeni, iseljavani i ubijani. No, i narednih decenija unatoč mnogim ratovima i pustošenjima opstati će hereza bosanska, i Crkva bosanska. Tako da se, pomalo paradoksalno, može kazati da je rat a ne mir, kretanje a ne stajanje, tranzicija a ne pozicija, onaj predominantni faktor, zahvaljujući kojemu, opstaje bosanska linija heretičkoga, sve do danas, ma kako različito i dekonstruktivistički promatrali i promišljali herezu.¹⁶ Jedno od stanovišta o bogumilima kaže da su oni dualistički vjernici. Ovo je stanovište svih onih koji ne prihvataju činjenicu o razvoju evropske civilizacije na izvorima monoteizma. Upravo zbog toga postoje različita izmišljanja o karakteru vjerovanja Bošnjaka. Za nacionalizme i za njihove znanstvene i historiografske protagoniste i ideologe je bilo važno da negiraju bilo kada i bilo kakvo postojanje Bosne kao države i da dokažu kako u Bosni žive samo predstavnici njihovih naroda za koje se tvrdi da su postojali odvajkada, tj. da Bosna nije imala i da nema svog originalnog stanovništva koje bi stvaranjem bosanske države započelo proces stvaranja svog sopstvenog državnog, socijalnog, kulturnog i duhovnog identiteta u kojem bi se prepoznavalo i po kojem će ga u historijskim procesima drugi prepoznavati. Taj proces je u Bosni započeo nakon učvršćenja bosanske države i u njemu je glavnu ulogu igrala Crkva Bosanska.¹⁷

2.4. Povelja Kulina bana

Mnogobrojni regionalni trgovci dolaze u Bosnu i tu trguju . Najzapaženiji su bili dubrovački trgovci, kojima će tadašnji bosanski ban Kulin, izdati i posebno vrijedan komunikacijski akt dobre volje, 29. 08. 1189. godine poznat po nazivu Povelja Kulina bana Dubrovčanima.¹⁸ „Čak i dan - danas“, pisao je historičar William Miller 1921. godine “ narod ga smatra za ljubimca vila a njegovu vladavinu kao zlatno doba, a „, pričati o Kulinu banu“ omiljena je

---

¹⁴ Tucaković, Šemso 2000, *Historija komuniciranja*, Univerzitetska knjiga, Sarajevo, str. 24.

¹⁵ Fejzić- Čengić, Fahira 2009, *Medijska kultura u Bosni i Hercegovini*, Connectum, Sarajevo, str. 30.

¹⁶ Fejzić- Čengić, Fahira 2009, *Medijska kultura u Bosni i Hercegovini*, Connectum, Sarajevo, str. 31.

¹⁷ Filipović Muhamed, Duraković Nijaz, 2002, *Tragedija Bosne*, Valter, Sarajevo, str. 19.

¹⁸ Fejzić- Čengić, Fahira 2009, *Medijska kultura u Bosni i Hercegovini*, Connectum, Sarajevo, str. 61.

uzrečica nekome ko govori o dalekoj prošlosti kad su šljive u Bosni vječito stenjale pod teretom plodova a žuta žitna polja neprestano lelujala u plodnim dolinama.”¹⁹ Bosanski banovi i kraljevi, srednjovjekovna bosanska država, Bošnjani, Crkva bosanska, Bosna srebrena, bosančica su učestvovali u stvaranju svijesti i duhovne bosanske komponente.

Povelja se može ocijeniti u sažetom trojakom historijskom okviru:

1. napisana je na staroslavenskom - bosanskom jeziku
2. prvi put je u Povelji upotrijebljen slavenski naziv Dubrovnik
3. napisana je specifičnim pismom - bosančica²⁰

3. Historijski dio

3.1. Period Osmanske vladavine

Turski sultan, Mehmed el - Fatih je 1463. godine porazio bosanskog kralja Stjepana Tomaševića. Bosna ulazi u sastav Osmanskoga carstva kao posebna administrativno politička cjelina. Ova imperija je na ove prostore donijela novu kulturu i organizaciju privrede i trgovine. Promjene su se odnosile i na vojnu i policijsku upravu. Sve to zajedno je ostavilo velike tragove na kulturni ambijent. Važna karakteristika koja je obilježila vladavinu ove imperije na ovim prostorima odnosi se na vjerski sistem. Dolazak islama na ove prostore stvara jedan novi identitet. Jedan od ponajboljih klasičnih poznavalaca povijesti i civilizacijskih karakteristika ovog područja, Fernand Braudel kaže: ...“ Nove religije ostvaruju u ovim krajevima svoja masovna, iako nepostojana osvajanja u 15. vijeku, u oblasti Balkana čitavi planinski krajevi prelaze na islam, kako u Albaniji, tako u Hercegovini, u okolini Sarajeva: dokaz njihove slabe privrženosti kršćanskim crkvama.“²¹ Skoro čitavo bogumilsko stanovništvo prelazi na islam a to čini i značajan broj katolika i pravoslavaca. Dolaskom islama u Bosnu i Hercegovinu se stvara novi kulturni ambijent čiji sadržaj postaju islamske vrijednosti, prvenstveno religija, novi jezik i novi običaji. Nastaje nova potreba za tolerancijom, za prihvatanjem različitosti i razumijevanjem drugih i drugačijih. Mnogi su zbog turskog osvajanja Bosne , u strahu za svoju vjeru i život , izbjegli u druge zemlje.

---

¹⁹ <https://www.dialogos.ba/2017/06/11/srednjovjekovna-bosanska-drzava-u-vrijeme-kulina-bana-1180-1204/> (datum pristupa: 10. 10. 2019.)

²⁰ Fejzić- Čengić, Fahira 2009, *Medijska kultura u Bosni i Hercegovini*, Connectum, Sarajevo, str. 63.

²¹ Fejzić- Čengić, Fahira 2009, *Medijska kultura u Bosni i Hercegovini*, Connectum, Sarajevo, str. 66.

Sultanu to svakako nije bilo u interesu stoga je dao jamstvo, pisanu ahdnamu, kojom je obećao slobodu onima koji su ostali i onima koji se vrate uz uvjet "da budu pokorni mojoj službi" dakle vjerske slobode su bile zagarantovane sa najvišeg nivoa vlasti.

3.1.1. Štamparija u Bosni i Hercegovini

Interesovanje za prosvjećivanje putem pisma i knjige, vjerskih prije svega, pokazuje pravoslavno sveštenstvo BiH nabavkom štamparije. Već 1519. godine je pop Božidar Goraždanin nabavio i u Goraždu ustrojio štampariju da bi u njoj pečatio knjige za crkvu i vjernike. To je, dakle, bilo svega 79 godina poslije prve primjene Gutenbergovog izuma. To kazuje da su pravoslavna crkva i njeni velikodostojnici pratili razvoj ove tehnologije u svijetu i da je imala motive da se služi tim novim izumom. Štamparija u Goraždu radila je kratko-svega četiri godine. Za to vrijeme štampane su knjige: „Psaltir“, „Službenik“ i „Molitvenik“ (Trebnik).²² Ivan Frano Jukić, 1840. godine, u Gajevu tiskaru u Zagrebu šalje dvojicu mladića da izuče štamparski zanat i preduzima mjere da u Bosni osnuje štampariju. Želio je da se ta štamparija smjesti u Sarajevu ili Banjoj Luci. Turske vlasti to, međutim, nisu dozvolile. Zato on, izvan Bosne, pokreće „Časopis, sadržavajući potrebite, korisne i zabavne stvari- Bosanski prijatelj“. Prvi broj tog časopisa izlazi u Zagrebu, u Gajevoj tiskari- 1850. godine. Značajno je ukazati na sljedeći Jukićev stav- on u jednoj raspravi govori o tome koga sve podrazumijeva pod imenom Bošnjak: „Ja pod ovim imenom- Bošnjak- razumijem sve Bošnjake u svoj Bosni, Hercegovini, Krajini, Posavini, Podrinju i Prekodrinju: mi smo svi Bošnjaci, ova cijepanja nas i jesu do ništa dotjerala...²³ Ustavnim zakonom iz 1856. godine, kojeg je donijela Porta- turski carski dvor, sve pokrajine Carstva bile su obavezne da ustanove štampariju i da pokrenu zvanične novine. Počeci štamparske djelatnosti u BiH vezuju se za Ignjata Soprona i Sarajevo 1866. godine. Dakle tri i po stoljeća poslije goraždanske štamparije. Jer, štamparstvo u Bosni i Hercegovini poznato je mnogo prije Sopronove pečatnje.

“I ti, o Bosno! ugleda sada,

Polezni ovaj za ljudstvo rad;

---

²² Nuhić, Muhamed 1996, *Komuniciranje od pećinskog crteža do žive slike*, Fakultet političkih nauka, Sarajevo, str. 69

²³ Nuhić, Muhamed 1996, *Komuniciranje od pećinskog crteža do žive slike*, Fakultet političkih nauka, Sarajevo, str. 112.

Ploda će biti ovoga rada,

Samo da nikne umni taj sad...”²⁴

Ovo su prvi stihovi prve štamparije u Sarajevu. Objavljena je i u prvom broju prvog bosanskog lista “Bosanski vijestnik”. List „Bosanski vijestnik“ počeo je izlaziti 7. aprila 1866. godine Sudeći po saradnicima, list je imao nešto naglašenu prosrpsku orijentaciju, mada je Sopron nastojao da bude objektivan i da djelovanje lista usaglasi sa multireligioznom i multinacionalnom situacijom u Bosni.

Slika 2: Prvi broj „Bosanskog vijestnika“²⁵

List „Bosna“, zvanični organ vilajetske uprave, pojavio se 16. maja 1866. godine. Deklarisan je kao list za vilajetske poslove, vijesti i javne koristi. Štampan je ćirilicom i arapskim pismom. Jezik- bosanski i turski. „Bosna“ je izlazila nešto više od dvanaest godina. Za to

²⁴ Ademović, Fadil 1997., *Prve novine i novinari u Bosni i Hercegovini*, Mala biblioteka, Sarajevo, str. 63.

²⁵ <https://mediadaily.biz/2019/04/07/pokrenut-bosanski-vjestnik/> (datum pristupa 21.03.2020. godine)

vrijeme izašlo je 636 brojeva. Prestala je izlaziti sredinom augusta 1878. godine, neposredno pred ulazak Austro- Ugarske u Bosnu i Hercegovinu.²⁶

Prvi broj „ Sarajevskog cvjetnika“ pojavio se 26.12. 1868. godine. Izlazio je jedanput sedmično, na četiri stranice - dvojezično: na turskom i bosanskom jeziku, arapskim pismom i ćirilicom. Ovaj list je u početku bio vrlo „ umjeren “, tolerantan, nastojao je da razvija normalne odnose među narodima i konfesijama u vilajetu. Ali, kako se štampa u Srbiji sve više manifestovala kao „ zastupnik “ interesa svih Srba i time, i eksplicite, izražavala pretenzije srpskih nacionalističkih krugova prema Bosni i Hercegovini, on je polemisao sa listovima koji su objavljivali tekstove takve intonacije, braneći integritet Bosne i Hercegovine i negirajući pravo raznih političkih krugova da preko panslavizma, narodnjaštva itd. svojataju ovaj prostor. Zanimljivo je da su mu u tom pogledu podršku pružali i neki uticajni Srbi iz BiH. „ Sarajevski cvjetnik“ je izlazio tri i po godine.²⁷ U „ Sarajevskom cvjetniku“ da se primjetiti kako je mentalitet bosanskohercegovačke svakodnevnice značajnim dijelom prepoznatljiv. To je , dijelom, izražena sklonost kafanama, mehanama, takozvana dokoličarska svijest i mehanska maniristika. U ovom listu piše: ... „ sadašnji naraštaj preko cijele godine provodi vrijeme u mehanama, pa ne samo da se ovoga ne stide, nego hoće još da dokažu da ovo civilizacija zahtjeva. Naša je dužnost da svoje svjetlo pokriveno prahom lijenosti i tjelesne ugodnosti otremo i da se postaramo kako ćemo barem svoje potomke izbaviti iz mraka neznanja, ako sami se već izbaviti ne možemo“... Mehmed Šakir Kurtćehajić je pripremao i izdavao ovaj list. Kurtćehajić se može smatrati prvim muslimanskim novinare, urednikom u tada najsnažnijoj muslimanskoj državi, Osmanskoj imperiji, čak je to postao prije pojave prvih urednika u prijestonici Istanbulu.²⁸

---

²⁶ Nuhić, Muhamed 1996, *Komuniciranje od pećinskog crteža do žive slike*, Fakultet političkih nauka, Sarajevo, str. 114.

²⁷ Nuhić, Muhamed 1996, *Komuniciranje od pećinskog crteža do žive slike*, Fakultet političkih nauka, Sarajevo, str. 116.

²⁸ Fejzić- Čengić, Fahira 2009, *Medijska kultura u Bosni i Hercegovini*, Connectum, Sarajevo, str. 74.

Slika 3. Mehmed Šakir Kurtćehajić²⁹

Prvi broj lista „Neretva“ pojavio se 2. marta 1876. godine u Mostaru. Štampana je na dva jezika - turskom i bosanskom. Prema ovome, a i prema brojnim historijskim izvorima, u Bosni i Hercegovini se za vrijeme vladavine Osmanskoga carstva komunikacija odvijala na bosnaskom jeziku. Istina je da su se koristili i drugi izvanbosanski jezici ali se uloga bosanskoga nije dovela u pitanje. U periodu osmanske vladavine nad Bosnom i Hercegovinom izlazilo je pet listova. Osim „Bosnaskog prijatelja“ kojeg pokreće Ivan Frano Jukić svi počinju izlaziti nakon donošenja ustavnog zakona 1856. godine kojim se sve pokrajine Carstva obavezuju na pokretanje zvaničnih novina. Komuniciranje je nosilo obilježja osmanskog društva ali i karakteristike same Bosne. Mnogi su skloni da sve ove listove nazivaju muslimanskim. Svi ovi listovi, osim „Sarajevskog cvjetnika“ (bio je otvoren za saradnju), su bili listovi turske uprave u Bosni i to u periodu kad ona nastoji da očuva, zaštiti i zastupa interese svih građana. Dokaz tome su tekstovi u listovima odnosno osobe koje ih pišu. Bili su to uglavnom kršćani i Srbi. Međutim, mnogi srpski i hrvatski historičari ih smatraju izdajnicima jer se neko „njihov“ suprotstavljao srpskim odnosno hrvatskim težnjama usmjerenim ka Bosni i Hercegovini. Činjenica je da su oni branili interese Bošnjaka i Bosne, a Bošnjacima su se u to vrijeme nazivali svi koji oni koji su živjeli na teritoriji Bosne

---

²⁹ https://hr.wikipedia.org/wiki/Mehmed_%C5%A0akir_Kurt%C4%87ehaji%C4%87 (Pristupljeno 24.03.2020. godine)

i Hercegovine. Prethodno sam opisivajući listove koji su u osmanskome periodu izlazili u Bosni i Hercegovini navela na kojem su jeziku i kojim pismom pisani. Stranice lista koje su bile na bosanskom jeziku su pisane ćirilicom. U današnje vrijeme bi to možda značilo određenu orijentaciju međutim treba napomenuti da je kroz cijeli srednji vijek u Bosni ćirilica bila pismo svih. Možemo reći da je baština osmanskoga razdoblja u Bosni i Hercegovini itekako živa i djelujuća i danas te da je presudno odredila kulturnu i političku strukturu Bosne i Hercegovine. Prirodu kulturnog identiteta Bosne i Hercegovine zato nije moguće razumjeti bez strukture odnosa konfesionalno - etničkih elemenata kakvi su uspostavljeni osmanskim osvajanjem i unošenjem osmansko - islamske civilizacije u Bosnu i Hercegovinu. Postoje mnoga i različita objašnjenja, opisi i karakteristike vladavine osmanskoga carstva u Bosni i Hercegovine. Jedno od stanovišta je srpsko - hrvatsko i ono naglašava osvajački, okupacijski dolazak Osmanlija i islama, represivni karakter osmanlijske vlasti, obespravljenost nemuslimanskoga stanovništva, konzervativizam, opće civilizacijsko zaostajanje. S druge strane se govori o tolerantnosti islamsko - osmanskoga sistema prema neislamskim vjerskim zajednicama u Bosni i Hercegovini, o znatnim kulturnim dometima islamske književnosti, o Bosni kao svijetlom i pozitivnom primjeru multietničnosti i tolerantnosti. Bilo kako bilo potrebno je kritički posmatrati osmansku prošlost u Bosni i Hercegovini.

3.2. Austrougarski period vlasti

U drugoj polovini 1878. godine, više od četiri stoljeća dugu osmansku vlast zamijenila je vladavina Austro- Ugarske. Jedna od prvih mjera nove vlasti u Bosni bila je preuzimanje kontrole u oblasti komuniciranja, posebno u štampi. Još prije nego su okupacione trupe zaposjela sva područja BiH, njihova zapovjedništva su uspostavila nadzor nad obje BiH štamparije, sarajevskom i mostarskom. Pokretanje novih listova odobravalo je zajedničko ministarstvo u Beču, uz saglasnost zemaljske vlade u Sarajevu. Osnovni uslov za dobijanje saglasnosti jeste uzdržanost u kritici vlasti.³⁰ Austro-ugarska vladavina na ovim prostorima je svakako značila promjenu. Novi sistem vlasti je značio i nove društvene odnose. Ova monarhija ne dozvoljava da sa izlaženjem nastavi list „Bosna“, nego u Sarajevu odmah pokreće svoje novine, kao sredstvo komuniciranja nove vlasti i naroda. Vrijeme austro - ugarske vladavine karakteriše intenzivna izdavačka djelatnost na području BiH. Za 40 godina (1878.g. - 1918.g.) koliko je BiH bila u sastavu Austro- Ugarske, izlazilo je ukupno 200

---

³⁰ Tucaković, Šemso 2000, *Historija komuniciranja*, Univerzitetska knjiga, Sarajevo, str. 189.

bosansko - hercegovačkih listova. Svi listovi se nalaze pod budnom paskom državne cenzure. Najviše je izlazilo informativno političkih listova. Funkcija zvaničnih, „ režimskih “ glasila bila je informativno - propagandna. Njihov težišni zadatak je bio da objašnjavaju i opravdavaju mjere nove vlasti. U tom cilju okupacijska vladajuća struktura štampala je listove uglavnom na dva jezika: bosanskom i njemačkom. U prvim godinama okupacije, nove vlasti su izdavale dva svoja lista „ Bosansko - hercegovačke novine“ , na bosanskom i „ Bosnische correspondenz“ , na njemačkom jeziku. „ Bosansko - hercegovačke novine “ , kao zvanično glasilo Bosanske vlade, postavljenje od strane bečkog dvora, transformisale su se 13. jula 1881. godine u „ Sarajevski list “, čije izlaženje traje sve do propasti Austro - Ugarske monarhije. Urednici su mu bili Ivan Miličević, Ivan Popović i Jaša Ivanišević. Redakcija je naglašavala probosanski karakter „ Sarajevskog lista “. Isticala je da je to novina koja se štampa „ u našem bosanskom jeziku “. „ U Sarajevu je pune 32 godine štampan provladin list „ Bosnische post“ (Bosanska pošta). Urednici su uglavnom bili novinari Nijemci.“³¹ Vlada je izdavala „ Nadu “, list za kulturu i umjetnost, zatim novine „ Školski glasnik “ koji je bio nastavak „ Školskog vjestnika “. U Sarajevu je tokom 1911 godine izlazio jednom mjesečno list „ Bosnikaj Hirlap “, na mađarskom jeziku, namijenjen pripadnicima mađarske nacionalnosti u Bosni i Hercegovini. Sva ova bogata izdavačka produkcija okupacijskih vlasti bila je kičma informativno - propagandnog sistema koji je Austro - Ugarska organizovala u Bosni, kao djelo komunikacijskog sistema u Monarhiji. S propašću Monarhije, nestao je i njen komunikacijski sistem.“³² I za vrijeme vladavine Austro - Ugarske u Bosni bili su uočljivi naponi velikosrpskih i velikohrvatskih krugova da prošire svoj uticaj a sve s ciljem realizacije teritorijalnog cijepanja Bosne. Težnja ka tome nije skrivana ni u Beogradu ni u Zagrebu. U skladu s tim djelovala je propaganda „ nacionalnog prosvjećivanja“. Nova vlast je dozvolila osnivanje listova na nacionalnoj osnovi što politički centri iz Beograda i Zagreba koriste za intenziviranje svoje propagandne aktivnosti. Listovi su svakako bili jedno od sredstava za psihološku pripremu za realizaciju velikodržavnih projekata na račun Bosne i Hercegovine. Ilija Garašanin, u svom „ Načertaniju“ iz 1844. godine naglašava da je glavni zadatak srpske štampe u Bosni „ kako bi se njeno pravoslavno i katoličko stanovništvo moglo za ideju sjedinjena Bosne sa Srbijom zadobiti.“³³ „ Načertanije “ je plan srpske državne politike koji predstavlja korijen srpskog velikonacionalnog programa i srpske politike do današnjih dana. Odnosi se na prisvajanje novih područja i njihovih uklapanja u državu Srbiju. Velika Srbija

---

³¹ Tucaković, Šemso 2000, *Historija komuniciranja*, Univerzitetska knjiga, Sarajevo, str. 191.

³² Tucaković, Šemso 2000, *Historija komuniciranja*, Univerzitetska knjiga, Sarajevo, str. 193.

³³ Tucaković, Šemso 2000, *Historija komuniciranja*, Univerzitetska knjiga, Sarajevo, str. 194.

postaje temelj dugoročne srpske politike. Garašaninov spis je imao uticaj i efekt na mnoga buduća dešavanja. Tako je nasuprot programu jugoslavenskog ujedinjenja na osnovi ravnopravnosti udruženih naroda, u Srbiji formuliran posve drugačiji program kao njegova negacija. Garašaniin ne uzima u obzir postojanje drugih naroda i njegovih nacionalnih interesa. Slične stavove imali su i pripadnici ilirskog pokreta u Hrvatskoj. „Vlasti zabranjuju novinu „Trebević“ već nakon drugog broja jer se uvredljivo pisalo o Bošnjacima - muslimanima. „Bosanska vila“ je književno - zabavni časopis koji je u Sarajevu izlazio od 1885. do 1914. godine čiji urednici su bili Stevo Kaluđerović, Božidar Nikašinić i Nikola Šumonja. Glorifikovao je srpske mitove, podsticao nacionalističku svijest. Bosna i Hercegovina je imala tretman srpske zemlje u kojoj žive „samo Srbi tri vjere“. „Intenzivnu informativno propagandnu i izdavačku aktivnost u vrijeme Austrougarske razvijaju u Bosni i Hercegovini prohrvatski krugovi. Prednjači u tome Katolička crkva, koja preuzima vodeću ulogu u tzv. nacionalnom osvješćivanju bosanskih katolika. U prvoj deceniji 20. stoljeća počinje izlaženje hrvatskih listova čiji su izdavači razna društva i pojedinci. Ukupno je u tom periodu štampan 31 hrvatski list u Bosni.“³⁴ Prve bošnjačke novine „Vatan“ pojavile su se tek 1884. godine. Tek 13 godina nakon okupacije izlazi u Sarajevu „Bošnjak“ na maternjem, bosanskom jeziku. List je među čitaocima afirmisao politiku Benjamina Kalaja, koji se zalagao za bosanstvo i bošnjaštvo. Karakter informativno - političkih novina probosanske orijentacije imali su još „Bosansko-hercegovački glasnik“, „Musavat“, „Ogledalo“ i „Muslimanska svijest“. Bošnjaci su za vrijeme Austro - Ugarske izdavali ukupno 22 lista.“³⁵ Uzrok tome je nepovoljan društveni položaj Bošnjaka u vrijeme Austro - Ugarske monarhije. Dolazak Austro - Ugarske u Bosnu i Hercegovinu je značio prelazak iz jedne u drugu, sasvim različitu kulturu što nije teklo ni jednostavno, ni bezbolno ni brzo. Ono što je karakteristično za period vladavine ove imprijeje u Bosni i Hercegovini je nepovoljan odnos prema bošnjačkom narodu. Bošnjaci su masovno odlazili u Tursku. Pojedini autori listova iz austrougarskog perioda nastoje zaustaviti iseljavanja. Uzrok iseljavanja je diskriminacija koja je bila prisutna u raznim sferama od privrede i politike do obrazovanja. Dakle, uspostavljanje nove vladavine je izazvalo nove migracione pokrete što je uticalo na etničku sliku Bosne i Hercegovine. Pored toga što se stanovništvo iseljavalo, u Bosnu i Hercegovinu su se doselili brojni činovnici (uglavnom iz Austrije, Ugarske i Njemačke), zatim obrtnici, trgovci, zanatlije i drugi. Austrougarska uprava je nastojala da kulturni razvoj u Bosni i Hercegovini usmjeri u onom pravcu koji je odgovarao njenim dugoročnim političkim ciljevima, te da opravda

---

³⁴ Tucaković, Šemso 2000, *Historija komuniciranja*, Univerzitetska knjiga, Sarajevo, str. 196.

³⁵ Tucaković, Šemso 2000, *Historija komuniciranja*, Univerzitetska knjiga, Sarajevo, str. 199.

mandat koji joj je povjeren na Berlinskom kongresu. Gotovo je odmah počela gradnja željezničke mreže koja je povezivala sva važnija urbana i gospodarska središta. Komunikacije za drumski promet, telegraf i telefon su također značajno unaprijeđeni u ovom razdoblju. Uspostavljaju se mnoge institucije koje, pod drugim imenom, djeluju i danas. Poštanski promet je bio način prikazivanja Bosne i Hercegovine u inostranstvu, a i izdavaštvo razglednica je uzelo zamah. Karakteristika djelovanja štampe u ovom periodu je njen nacionalni predznak. Zemaljska vlada je prema svojim ovlastima mogla da zabrani bilo koji list ako procijeni da nije u skladu sa njenim političkim interesima.

3.3. Bosna i Hercegovina u Kraljevini SHS

3.3.1. Status Bošnjaka

Jedna težnja demokratske, provenijencije, nastala u Bosni, Hrvatskoj i Sloveniji, imala je za cilj demokratsko objedinjavanje južnoslavenskih naroda u jednu federativnu državu. Postojala je i druga tendencija koja je također imala za cilj integraciju južnoslavenskog teritorija, ali na nedemokratskom, unitarističkom principu, sa dominacijom pripadnika jednog, srpskog naroda. Aleksandar Karađorđević je 1. decembra 1918. godine, proglasio u Beogradu, Kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca, u koju je kao posebna političko teritorijalna cjelina ušla i Bosna i Hercegovina.“³⁶ Proglašenjem Kraljevine nastupa najsloženije vrijeme za Bosnu i Bošnjake u njenoj hiljadugodišnjoj historiji. Bošnjaci su dobili status vjerske skupine koja je nosila naziv muslimani sa malim m. Položaj Bošnjaka je bio takav da njihova imovinska i lična sigurnost gotovo da nije ni postojala. Ovo je period otvorenog osporavanja Bosne i njenog naroda. Bila je jedno od najnerazvijenijih područja. Privreda je stagnirala, industrijska proizvodnja bila je minimalna, a obrazovanje i rad kulturnih institucija neznatni. Pod direktnom vlašću i uticajem Srbije, ekonomskim, vojnim, policijskim i političkim mjerama zatire se svaki osjećaj bosanske posebnosti, favorizuju se prosrpske ambicije i bosanska pravoslavna elita od koje se traži da se otvoreno stavi u službu uništenja Bosne i njenog uključenja u Veliku Srbiju. Suočeni sa ovakvom stvarnošću, Bošnjaci se nastoje politički organizovati te kao rezultat toga nastaje Jugoslovenska muslimanska organizacija. Stranka početkom 1919. godine pokreće list „Pravdu“. JMO uspijeva osigurati da ustav zemlje garantuje teritorijalnu cjelovitost Bosne i Hercegovine. U ustav je unesen član 135. poznatiji kao „Turski paragraf“ koji je garancija za teritorijalnu kompaktnost Bosne i Hercegovine.

---

³⁶ Tucaković, Šemso 2000, *Historija komuniciranja*, Univerzitetska knjiga, Sarajevo, str. 201.

Ovaj paragraf je bio izuzetno važan kako za muslimane tako i za državu jer je bio garancija da se Bosna i Hercegovina neće teritorijalno djeliti. „ Turski paragraf “ je primjer izuzetno mudro vođene politike u posebno teškim okolnostima.

3.3.2. *Bosanskohercegovačka štampa u Kraljevini SHS*

Štampa u Bosni i Hercegovini poticala je od državnih institucija, vjerskih zajednica, političkih partija ali i pojedinaca. Važno za reći je da su u ovom periodu u velikom broju izlazili listovi koji su imali za cilj širenje propagande naročito prosrpske orijentacije. „ Tako prvi srpski list pokrenut u Sarajevu, odmah nakon osnivanja Kraljevine, „ Srpska zora “ objavljuje u svakom broju moto novine: „ Svi Srbi Srbiji - Srbija svim Srbima “ . Prvi list Hrvata u Sarajevu zvao se „ Jugoslavija “ , insistirao je na tezi da je Kraljevina nastala slobodnom voljom jugoslovenskih naroda. Kada je Kraljevina SHS stvorena, pokazalo se da njeni narodi različito razumijevaju novu državu što je naročito bilo primjetno kod srpske političke elite. Ovi politički fakti jako će se odraziti na stanje u bh. novinarstvu, tj. onovremenoj štampi. Dvadesetih godina u Sarajevu počinje izlaziti list „ Oslobođenje “ kao glasilo sindikalnog pokreta , da bi nakon zakona „ Obznane “ ono bilo zabranjeno kao i sva radnička štampa toga doba. Od građanskih listova važni sarajevski listovi su: „ Vrijeme- Vakaf “ , „ Srpska riječ “ , „ Glas naroda “ i „ Jugoslavija “ . Osnovan je Press - biro odakle su stizala uputstva kako će se pisati, šta se ne smije objavljivati i slično .³⁷

3.4. *Period Kraljevine Jugoslavije*

Nakon promjene naziva države Kraljevine SHS u Kraljevinu Jugoslaviju, počinju u Bosni isticati listovi sa jugoslovenskim predznakom.³⁸ U Sarajevu se pokreću dva dnevnika, oba prosrpske orijentacije. Sve novine oslanjaju se na izvještaje zvanične Državne agencije „ Avale “ iz Beograda koja je imala zadatak da afirmiše sistem i uređenje Kraljevine Jugoslavije . Informativni sistem Kraljevine Jugoslavije , u čijem sastavu se od 1918. do 1941. godine , nalazila i Bosna i Hercegovina , raspao se kada su fašističke sile , Njemačka i Italija , aprila 1941. godine okupirale ovu zemlju. Okupacijom su ugašeni i svi listovi koji su

---

³⁷ Fejzić- Čengić, Fahira 2009, *Medijska kultura u Bosni i Hercegovini*, Connectum, Sarajevo, str. 97

³⁸ Tucaković, Šemso 2000, *Historija komuniciranja*, Univerzitetska knjiga, Sarajevo, str. 206.

izlazili do tog vremena.³⁹ U vrijeme Kraljevine Jugoslavije izlazili su i listovi kojima je cilj bio da informišu određenu kategoriju čitalaca. Dakle, listovi iz oblasti obrazovanja, kulture, sportski i humoristički listovi. Listove su izdavali i bosanskohercegovački Jevreji, Katolička i Pravoslavna crkva te Islamska zajednica. Sve odluke koje su se odnosile na dijeljenje, formiranje različitih uprava i banovina su se odnosile na samo jedan cilj a to je podjela pa i ukidanje Bosne i Hercegovine. To dokazuje i činjenica da su banovine bile formirane tako da su Srbi u svim činili većinu što bi značilo da su bosanski muslimani u vlastitoj domovini predstavljali populacionu i etničku manjinu. Kroz historiju su velike imperije boravile i vladale ovim prostorom međutim niko se nije baš ovako odnosio prema muslimanskom stanovništvu kao u ovom periodu. Između 1918. g. i 1945. godine Bosna i Hercegovina nije imala čak ni jednog fakulteta, a i broj srednjih i osnovnih škola bio je vrlo mali.⁴⁰ Možemo ovo smatrati mračnim periodom kojeg karakteriziraju gospodarska zaostalost, nezaposlenost te neprekidne borbe različitih ideja koje su se odnosile na podjelu i nacionalno ugnjetavanje. Komunikacijskim prostorom Bosne i Hercegovine su kružile razne ideje političkih opcija a sve sa ciljem nametanja vanbosanskih opcija.

3.5. Bosna i Hercegovina u sastavu NDH

Drugi svjetski rat, koji je počeo u septembru 1939. godine, na područje BiH stigao je 6. aprila 1941. godine, kada su fašističke sile napale Kraljevinu Jugoslaviju, u čijem se sastavu BiH tada nalazila. Bosna je dodijeljena, od strane okupatora, kvislinškoj tvorevini, takozvanoj Nezavisnoj državi Hrvatskoj, koja je odmah srpsko i jevrejsko stanovništvo proglasila građanima drugog reda, a sve Bošnjake Hrvatima.⁴¹ Sve su sinagoge u Bosni i Hercegovini opljačkane, a neke su od njih i do temelja razorene. Ustaše se nisu zadovoljile samo progonom ljudi nego su svoje nasilje protegle i na likvidaciju brojnih kulturnih, obrazovnih i drugih javnih ustanova, spomenika kulture i drugih tekovina što su ih narodi Bosne i Hercegovine i u Sarajevu, u svojoj prošlosti, stvarali. Među prvim stavili su pod udar kulturne i vjerske institucije, kao i neke radničke ustanove. Ono što obilježava ovu novu državnu vlast su između ostalog snažna propaganda i cenzura. Stub propagande u ovom periodu je mnogo informacija čija je osnova režim i borba protiv neprijatelja. NDH je imala kontrolu nad svim informacijama. Skoro je sve služilo kao sredstvo propagande od novina i

---

³⁹ Tucaković, Šemso 2000, *Historija komuniciranja*, Univerziteteska knjiga, Sarajevo, str. 210.

⁴⁰ Fejzić- Čengić, Fahira 2009, *Medijska kultura u Bosni i Hercegovini*, Connectum, Sarajevo, str. 97

⁴¹ Tucaković, Šemso 2000, *Historija komuniciranja*, Univerziteteska knjiga, Sarajevo, str. 211.

radija do muzike i filma. Važnost medija se očituje kroz postupak nove vlasti koja je nastojala da osigura kontrolu nad svim medijima u državi. Iz svega toga jasno je da novinar nije imao nikakvu slobodu te da je bio samo glasnogovornik režima bez ikakve mogućnosti iznošenja svoga stava. Strah je dovodio do autocenzure. Međutim ne možemo isključiti činjenicu da su postojali novinari koji su podržavali novonastali režim te da su u skladu s tim iskreno pisalo ono što misle. Iz ovakvih okolnosti proizilazio je veliki broj netačnih ili iskrivljenih informacija. Poluga propagande koju je razvio Hrvatski izvještajni i promidžbeni ured podružnica Sarajevo bio je dnevni list „Sarajevski novi list“ koji je 1943. godine promijenio naziv u „Novi list“. Riječ je, inače, o glasilu koje je osnovano odmah poslije prvog svjetskog rata pod nazivom „Jugoslovenski list“. To je ujedno jedini printani medij okupacijskih vlasti ustaške Hrvatske koji je kontinuirano izlazio u Sarajevu od aprila 1941. do aprila 1945. godine i glavni propagandni medij velikohrvatskog projekta u Bosni i Hercegovini.⁴²

3.6. Jugoslavija

Masovne medije u BiH za vrijeme socijalističkog perioda moguće je podijeliti po osnovu više kriterija. U odnosu na prostorni kriterij medije je moguće klasifikovati na:

- republičke
- regionalne i
- lokalne

Republički mediji bili su „Oslobođenje“, „Televizija Sarajevo“, „Radio Sarajevo“ i „Zadrugar“.

Tretman regionalnih medija imali su „Sloboda“ iz Mostara, „Glas“ (Banjaluka), „Front slobode“ (Tuzla), „Naša riječ“ (Zenica), zatim radio stanice u Mostaru, Tuzli, Banja Luci, Doboju i Goraždu.

Status lokalnih medija imali su listovi i radio stanice koje su osnivali organi vlasti pojedinih opština.⁴³

---

⁴² Tucaković, Šemso 2006, *Historija novinarstva i medija u Bosni i Hercegovini*, S & A company, Sarajevo, str. 171.

⁴³ Tucaković, Šemso 2006, *Historija novinarstva i medija u Bosni i Hercegovini*, S & A company, Sarajevo, str. 161.

Ustav iz 1946. imao je samo jednu rečenicu posvećenu informiranju , onu o slobodi štampe , preuzetu iz parlamentarne demokratije . Ustav iz 1963. nešto više , ali općenito govori o sistemu informiranja . Tek Ustav iz 1974. diže ovu materiju na nivo društvenih odnosa . Kaže se da se samoupravna socijalistička demokratska praksa obezbjeđuje obavještavanjem radnih ljudi i građana kako bi mogli upravljati društvenim poslovima . Prvi član Ustava izričito spominje informiranje kao preduvjet samoupravne funkcije radnog čovjeka. „ Prvi dokument , prva knjiga vezana za medije u socijalističkoj Jugoslaviji izašla je 1960. godine, naslovljena kao „ Savremena sredstva informacije “ u izdanju Jugoslavenskog instituta za novinarstvo.“⁴⁴ Zajednička odrednica svih informacijsko - komunikacijskih sistema socijalističkih društava je da su mediji u državnom vlasništvu i pod kontrolom vladajuće partije. Vođe su i „ politički nalogodavci i komunikatori, informatori i komentatori , propagandisti. Sami donose odluke , i o njima informiraju podanike. Medijski sadržaji jednopartijskih sistema su strogo kontrolisani. Ako nije bilo zvanične cenzure , onda je bila izražena autocenzura i partijska kontrola . U jugoslovenskom društvu je isticano da su informacije neophodne za dobrobit građana i da građani moraju biti informisani o dešavanjima koja su bitna i za državu i za svijet. Validnost informacija je bila pod strogim nadzorom Komunističke partije . Novinari su smatrani društveno - političkim djelatnicima koji radi za interese svoje države. Skoro svaka informacija koja je plasirana u medije morala je učvršćivanju partijske politike i jačanju svijesti stanovništva Jugoslavije. Ustavom iz 1974 . godine, svakom čovjeku je zajamčena sloboda misli. Sloboda medija i slobodan pristup medijima su zagantovani svima. Međutim, u ovo vrijeme je na snazi bio član 133. Krivičnog zakona koji je onemogućavao slobodu medija. Ovim članom su predviđene kazne , u zavisnosti od ozbiljnosti krivičnog djela , za sve pojedince koji na bilo koji način svojim komunikacijskim aktivnostima podrivaju samoupravni sistem Jugoslavije. Prema ovome medijske slobode navedene Ustavom su bile samo privid. Treba napomenuti da su TV Beograd i TV Zagreb i u ovom periodu , godinama, pokrivala po polovinu Bosne i Hercegovine. Sama Bosna i Hercegovina je prilično kasno i teško dobila svoju , republičku televiziju. Rezultat je to bio tretmana BiH u jugoslovenskoj federaciji kao manje značajne republike i nastojanja da se preko vlastitih medija utiče na svijest i raspoloženje građana BiH. Tek 17. marta 1969. godine TV Sarajevo počinje emitovanje iz vlastitog studija. Televizija Sarajevo od tada postaje jedan od najvažnijih medija u BiH i okosnica komunikacijskog sistema Bosne i Hercegovine.⁴⁵ U vrijeme raspada

---

⁴⁴ Fejzić- Čengić, Fahira 2009, *Medijska kultura u Bosni i Hercegovini*, Connectum, Sarajevo, str. 98.

⁴⁵ Tucaković, Šemso 2006, *Historija novinarstva i medija u Bosni i Hercegovini*, S & A company, Sarajevo, str. 171.

Jugoslavije govor mržnje je postao oblik javnog i političkog govora. Često je korišten kao vid ideološkog pravedanja zločina koji su pripremani ili su se već desili. Beogradski režim je imao više hiljada novinara koji su godinama djelovali kao ratni propagandisti kako u državnim tako i u privatni medijima. Beograd je kontrolisao skoro sve medije pa i televizije na istoku Bosne. Posljedice ovog poteza se i danas osjećaju. Također, potpuno je bilo jasno da je čitav sistem temeljito pripremao javnost i vojnike za agresiju koja je provedena na Bosnu i Hrvatsku plasirajući izmišljene priče o ubijanjima srpskih civila, što je mobilisalo svijest, a odmah potom i vojne efektive. Mnogi su i danas pod utjecajem te propagande i ratnohušakačkog novinarstva. Još uvijek ne vjeruju da je srpska vojska počinila najstrašnije zločine protiv civila.

3.6.1. Yutel

Yutel je tražio rješenja u okviru postojeće jugoslovenske TV mreže. Milić je rekao: „ *Na kraju je, iz očitih razloga: što je bila multietnička i zato najosjetljivija za medijski ekstremizam, samo Bosna i Hercegovina bila spremna da prihvati Yutel, nudeći nam prostor i termine u okviru TV Sarajevo. Tako sam iz Beograda preselio u Sarajevo zajedno s timom od oko 40 novinara. Vjerovali smo da Jugoslavija može preživjeti samo kao reformirana, demokratska zemlja, zasnovana na jednakosti i tržišnoj ekonomiji. Složili smo se da naša uloga nije da podržavamo nijednu od međusobno sukobljenih nacionalističkih politika i, osim naše podrške za ekonomske reforme, jedina druga konstanta uređivačke politike bila je naša antiratna pozicija.*“ Yutel je lansiran 22. oktobra 1990. godine s prigodnim prijemom i prvim večernjim programom iz zgrade TV Sarajevo.⁴⁶ Tendencije uređivačkog projekta Yutela mogu se secirati kao „ stvaranje magle “ i beskorisnog antiratnog raspoloženja, umirivanje svih i svakoga da rata nikada neće biti, na kraju XX vijeka u sred Evrope, iskaz logički utemeljen, ali velikonacionalistički neutemeljen, i „ bez oslonca “ u empirijskoj stvarnosti. Yutelu na dušu otpada dio moralne odgovornosti za nevino pobijene i poklane u bh. ratnoj areni, izglednjele i oboljele, kojima je ova medijska anestezija omogućila da ni zalihe hrane ili lijekova nisu pripremili, upravo sa stajališta njegove, pseudodijaloške koncepcije koju je obavljao u dvije teške predratne godine u javnosti Bosne i Hercegovine.⁴⁷

---

⁴⁶ Kurspahić, Kemal 2003, *Zločin u 19:30 - Balkanski mediji u ratu i miru*, Mediacentar, Sarajevo, str. 65.

⁴⁷ Fejzić- Čengić, Fahira 2009, *Medijska kultura u Bosni i Hercegovini*, Connectum, Sarajevo, str. 125.

3.7. Destrukcija sistema informisanja u vremenu agresije na Bosnu i Hercegovinu

Kao jedna od uporišnih tačaka naše države, sistem komuniciranja u Bosni i Hercegovini bio je stoga kontinuirano na meti onih snaga koje su za cilj imale teritorijalne aspiracije i destruktiju Bosne i Hercegovine. Centri tih nastojanja u 19. i čitavom 20. vijeku nalazili su se u Beogradu i Zagrebu. Svi važniji listovi u Hrvatskoj i Srbiji imali su posebna izdanja za Bosnu i Hercegovinu. Građeni su istovremeno snažni odašiljači kako bi se obezbijedila što veća gledanost zagrebačke i beogradske televizije u BiH. Krajem 1991. godine zauzeti su brojni lokalni radio - relejni punktovi u sjeverozapadnoj Bosni. Od značajnijih radio relejnih sistema u posjedu televizije Bosne i Hercegovine , ostali su samo repetitor na Bjelašnici i Humu. Repetitor na Bjelašnici je , međutim , uništen polovinom avgusta 1993. godine , u vrijeme ofanzive četnika na Igman. Na skoro 60 odsto teritorija BiH uspostavljen je u cijelosti medijski sistem Srbije. Na jugozapadnom dijelu zemlje uspostavljena je paradržavna tvorevina Herceg Bosna , koja se uključila u potpunosti u medijski sistem Hrvatske. Najznačajniji mediji koji su nastavili informisati domaću i inostranu javnost o tome šta se zbiva u Bosni bili su list „ Oslobođenje “ i Radio Televizija Bosne i Hercegovine. Ta dva glasila su dala važan doprinos slamanju agresije. Zgrade „ Oslobođenja “ i RTV BiH su , čestim granatiranjem, bile potpuno devastirane.⁴⁸

---

⁴⁸ Tucaković, Šemso 2006, *Historija novinarstva i medija u Bosni i Hercegovini*, S & A company, Sarajevo, str. 177.

Slika 4. Devastirana zgrada „ *Oslobođenja*“⁴⁹

3.8. Kulturocid

Kulturocid je oblik genocida, odnosno genocidnog djelovanja koje je usmjereno na uništavanje objekata materijalne i duhovne kulture jednog naroda - nacije kako bi se zameli tragovi njegove kulture i kulturne prošlosti. Bio je snažno izražen tokom agresije na Bosnu i Hercegovinu.⁵⁰ Antibosanska propaganda je uvijek pokušavala predstaviti Bosnu i Hercegovinu kao nepostojeću kao tuđu. Pokušava dokazati da narod Bosne i Hercegovine ne postoji , da nema svoju kulturu , svoj jezik , i svoju etničku specifičnost. Prvo što su neprijatelji bosanske države uradili na okupiranoj teritoriji je da su uništili skoro sve vjerske i kulturne simbole. Tokom agresije od 1992. do 1995. godine kroz vojna djelovanja je uništeno preko 2000 džamija , katoličkih crkava i samostana , te drugih vjerskih i kulturnih objekata u zemlji. Cilj je bio uništiti historijske dokaze , materijalna svjedočanstva o milenijskoj opstojnosti i posebnosti Bosne i Hercegovine. U službenim izvještajima stoji da je u

⁴⁹ <http://www.historija.ba/d/373-prvi-put-zapaljena-zgrada-oslobodenja/> (Pristupljeno 26.03.2020. godine)

⁵⁰ Tucaković, Šemso 2006, *Historija novinarstva i medija u Bosni i Hercegovini*, S & A company, Sarajevo, str. 181.

septembru 1993. godine 35.000 zgrada u Sarajevu bilo srušeno a sve ostale zgrade bile su manje ili više oštećene, uključujući bolnice, novinske agencije , industrijske zgrade , zgrade vlasti , kasarne i sjedište snaga Ujedinjenih naroda.U Sarajevu su kontinuirano gađane zgrade Predsjedništva Bosne i Hercegovine i Sarajevskog Univerziteta. Uništenje Nacionalne i univerzitetske biblioteke , te Orijentalnog instituta je pokušaj zatiranja korijena i višestoljetne kulture i tradicije , u nastojanju da se briše bosanska prošlost i identitet. Prema dostupnim podacima u BiH je srušena 921 džamija , 259 mesdžida , 87 mekteba , 9 tekija , 37 turbeta i 405 drugih vakufskih objekata , i to su učinili zajednički Karadžićevi Srbi i Bobanovi Hrvati.⁵¹ Regionalni šef policije u zoni Prijedor Simo Drljača , koga je postavio R. Karadžić , izjavljuje: ” Nije dovoljno samo srušiti munare sa njihovih džamija. Morate im protresti temelje jer to znači da ne mogu izgraditi drugu. Uradite li to, oni će željeti da odu. Otići će sami. “⁵² Cilj je bio uništiti i svaki trag bogumilstva na ovom području , tragove islamske civilizacije koja na ovim područjima postoji od 15. stoljeća , zatim multietničnost Bosne , i pretvoriti ovaj prostor u čisto srpski. Stoljeća kulture su pretvarana u pepeo. Agresor koji je uništavao te objekte u njima nije tražio naoružanu armiju , već mu je cilj , pored uništenja ljudi , bio uništenje svakog dokaza kulture tih ljudi.⁵³

4. Propaganda u medijima

4.1. Mediji kao oružje

Zahvaljujući medijima , danas se ratno zlodjelo bivšeg zapovjednika i generala snaga bosanskih Srba Ratka Mladića tretira kao junaštvo, borba za oslobođenje srpskog naroda. Rat na području bivše Jugoslavije devedesetih godina prošloga stoljeća otkrio je modernom svijetu jednu novu i drugačiju ulogu novinara i općenito medija u provođenju ratnih zamisli , prije svega onih koje su u funkciji ratnih osvajanja. Novinar može biti ubojitiji od vojnika s puškom , samo je potrebno uspostaviti sistem u kojem će on moći pokazati tu ubojitost. Mediji odnosno novinari se često moraju oslanjati na uređivačku politiku , svoje finansijere ili vlasnike i upravo zbog toga vrlo često izostaje objektivnost i sve ono što treba da bude obilježje jednog novinara. Jednom riječju izostaje profesionalizam kao ključan faktor za

---

⁵¹ http://www.ibn-sina.net/images/pdf/znakovi/39_40/136_ZILHA_MASTALIC.pdf (datum pristupa: 02.02.2020.)

⁵² Riedlmayer , Andras J. 2002., ”*Destruction of cultural heritage in Bosnia-Herzegovina*”, Cambridge, Massachusetts USA, str.12.

⁵³ Sells, Mishael 1998. , *The Bridge betrayed*, London, str. 103.-124.

ispravno razumijevanje datih okolnosti , u ovom slučaju rata. Skoro svi smo svjesni prisutnosti propagande u ratnim djelovanjima , međutim svjesni smo i da je koriste sve sukobljene strane. Stepenn manipulativnosti svake propagande uveliko ovisi od načina i količine medijskog plasiranja iste. Jačina i uspjeh propagande se odnosi na kvalitet same ideje odnosno koliko je ona zasnovana na istini. Važno je je koja strana vodi napadački i osvajački , a koja pravedni i odbrambeni rat. U vođenju rata na području bivše Jugoslavije mediji su korišteni kao oružje , imali su tačno određenu ulogu i odgovornost u cjelokupnom sistemu. I u drugim ratovima su mediji ponekad korišteni u funkciji rata, ali smatram da nikada nisu imali tako očiglednu i efikasnu ulogu. Tokom rata , a i ovom postratnom periodu mediji su izabrali uloge koje će odigrati u cjelokupnom haosu. Pojedini mediji su bili prilično objektivni , pojedini su skretali pažnju sa velikih ratnih zločina na neke druge stvari , samo da bi se izbjegla istina , pojedini su izabrali imati odbrambenu ulogu nekih pojedinaca. Ono što je zajedničko svima njima jeste svakako to da je skoro sve popraćeno s mnogo pažnje na ovaj ili onaj način. Ljeta 1990. godine poticanje nacionalističkih strasti u srpskim medijima doseglo je tačku ključanja. Da bi se Srbi izvan Srbije pripremili za redizajniranje Jugoslavije na način koji će konačno osigurati memorandumski cilj da „ svi Srbi (žive) u jednoj državi ”- u kojoj će “srpska područja” susjedne Hrvatske i Bosne i Hercegovine biti uključena u “Veliku Srbiju” , Beograd je podstakao formiranje nacionalističke Srpske demokratske stranke (SDS) , najprije u Hrvatskoj a zatim i u Bosni. Zanimljivo je da su , i u Hrvatskoj i u Bosni , psihijatri bili ti koji su se prihvatili poticanja strahova i mržnje. ⁵⁴ Nekadašnji glavni urednik „ Oslobođenja “ Kemal Kurspahić u knjizi „ *Zločin u 19:30 – Balkanski mediji u ratu i miru*“ analizirao je medijski govor mržnje devedesetih godina. Kurspahić u knjizi pojašnjava kako su uoči ratova devedesetih mediji pod kontrolom nacionalista proizvodili neprijatelje , poticali rat , širili strah od „ drugih “ i mobilizirali narod na „ preventivni genocid “. „ A kad su jednom oslobođeni demoni balkanskih mitova i historije , preplavljujući novinske strane i radiotelevizijske programe zastrašujućim pričama o nekad dobrim susjedima kao vječitim neprijateljima , mediji pod kontrolom nacionalista postali su generatori , a ne samo svjedoci terora , ubojstva i progona genocidnih razmjera. Naslovne strane i glavne večernje emisije televizije u 19:30 ponavljale su se kao beskrajni višegodišnji zločin, piše Kurspahić. ⁵⁵ Mediji su u tom periodu zaista bili sredstvo koje može da doprinese ostvarivanju političkih zamisli i akcija te su služili za pridobijanje stanovništva za iste. Svaka vlast je nastojala da ima kontrolu nad medijima , naročito televizijom , pretvarajući ih u instrumente režimske

---

⁵⁴Kurspahić, Kemal 2003, *Zločin u 19:30 - Balkanski mediji u ratu i miru*, Mediacentar, Sarajevo, str. 59.

⁵⁵ <https://www.dw.com/hr/mediji-u-ratu-i-miru/a-15864985-0> (datum pristupa: 02.03.2020.)

propagande. Nacionalistička politička propaganda , pripremala je javno mnijenje za rat. Ne može se zamisliti rat u bivšoj Jugoslaviji bez sredstava javnog informisanja. Televizijske i radio stanice kao i novine su održavale tu propagandu , vođena je intenzivna medijska bitka širenjem mržnje i lažnih informacija. Jedna od mnogo laži smišljena za pothranjivanje mržnje prema neprijatelju koju su prenosili srpski mediji bila je da Muslimani u Sarajevu pod opsadom, izgladnjene životinje u gradskom zoološkom vrtu hrane srpskom djecom. Tu lažnu informaciju koju je objavila TV Pale , odnosno glasnogovornik režima Radovana Karadžića na njoj , voditelj Risto Đogo , a takođe i pres - agencija SRNA , bez ikakve provjere će da preuzmu Tanjug i mediji pod kontrolom Miloševićevog režima. TV Beograd , u svom dnevniku u 19:30 časova , kojeg gleda više miliona gledalaca , tako objavljuje informaciju koju je radio - vezom iz Sarajeva dojavila njegova reporterka koja se nalazi na licu mjesta: “ Muslimanski ekstremisti smislili su najstravičniji način na svetu da muče ljude. Prošle noći, bacali su srpsku djecu lavovima u gradskom zoološkom vrtu. Tako javlja srpska patrola.” Sistematsko ocrnjivanje bosanskih muslimana u srpskim sredstvima informisanja u Bosni i Hercegovini koje su dalje preuzimala sredstva informisanja u Srbiji. Risto Đogo, voditeljska zvijezda TV Pale , bio je propovjednik srpske superiornosti i muslimanske degenerisanosti - pri čemu su njegovi stalni napadi imali za cilj najgrublje vrijeđanje muslimana kao nacionalne zajednice kao i , sa druge strane, da sve dijelove srpske javnosti navedu da posumnja u pripadnost muslimana ljudskom rodu. Novinarica Katarina Subašić tako prenosi sljedeće: “ Jedan od najnotornijih primjera Đogovog televizijskog rada bio je izbor slika majmuna kojima je praćen tonski snimak govora (bosanskog predsjednika) Alije Izetbegovića.⁵⁶ Najpoznatiji Đogin eksces rezultat je izvještavanja povodom masakra na sarajevskoj pijaci Markale , petog februara 1994. godine. Granata ispaljena sa srpskih položaja pala je na pijacu u 12 sati. Posljedice tog zločina bile su stravične: 66 ubijenih i dvije stotine ranjenih , teški prizori unakaženih tijela... Sarajevo je patilo , svijet se zgražavao, a Đogo je na srpskoj televiziji lociranoj na Palama dao nezaboravan doprinos ovom zločinu. Osim standardnog repertoara propagandnih poruka i pseudoinformacija, koje su se svodile na to da su „ Muslimani granatirali sami sebe , želeći da pri tome optuže srpsku stranu “, Đogo je te i narednih večeri od svojih vijesti napravio pravi zločinački performans. On je vlasti u Sarajevu optužio da su na mjestu zločina postavili tijela ubijenih sarajevskih Srba , te da su na pijacu Markale također donijeli i postavili lutke iz izloga, kako bi „ zataškali sopstveni zločin “. A onda je i sam u studio donio takvu lutku , na nevjerovatan način ismijavajući tragediju i

---

⁵⁶ https://www.icty.org/x/cases/slobodan_milosevic/prosexp/bcs/rep-srb-b.htm (datum pristupa: 15. 02.2020.)

prizore koji su zgrozili svijet. ⁵⁷ „Ljudi su čekali – Đogin večernji dnevnik, kao u kakvom mazohističkom ritualu, očekujući da vide koliko nisko on još može ići. U početku, bilo je još neke nevjerice da bi rat, s ubijanjem ljudi u njihovim kućama, na ulicama i parkovima, sa Đogom i svim tim zlom, mogao trajati dugo. Ali kasnije je to postalo gotovo neka potreba da bi se vidjelo kakva to vrsta ljudi stoji iza tog terora. Ja mislim da je Đogina primitivna mržnja proizvela jednu neplaniranu reakciju među Sarajlijama, prkos i superiornost nad zlom, i vjerujem da je na kraju na taj mračan način čak i doprinijela preživljavanju grada.- rekao mi je Berić. “ ⁵⁸ Strani novinari procjenjuju kako je etničko rivalstvo potkopalo objektivnost novinarstva širom Jugoslavije, međutim zaključuje se kako „mediji pod Miloševićevom kontrolom ostaju daleko ispred svih drugih po histeričnosti i netačnosti“. ⁵⁹ Rat je svakako imao ogroman uticaj na pad profesionalizma u novinarstvu. Reporteri su često djelovali kao vojnici u sukobu. Emitirale su se slike žrtava, prepričavali događaji radi rasplamsavanja mržnje prema neprijatelju. Televizija je u svrhu propagande naravno računala na emocije svojih pa su prikazivane tragedije s kojima čovjek ne može a da ne saosjeća, naročito kad se radi o djeci. Reportaža sa ratišta o pogibiji dva srpska dečaka za vreme borbi u Tesliću u Bosni, koju je emitovao RTS: „Umjesto primirja, u Tesliću nove žrtve (...) . U napadima Alijine vojske iz višecjevnih raketnih bacača iz pravca Tešnja, u centru Teslića poginula su dva dječaka, devetogodišnji Marko Parović i Igor Jotanović star dvanaest godina, (emituju se snimci grobova punih cveća i fotografije djece). Zatim je otac pograbio mikrofon od reportera i u njega viknuo: “Jao, osvetiću ga, jao, zakleo sam se na grobu mrtvog sina...!” Svijet nek vidi, proklet bio! Amerika ne vidi, prokleta bila! Joj, Miloševiću, zlato moje, pomози nam, molim te!” ⁶⁰ Mediji su bili sredstvo za opravdavanje korištenja nasilja i sile te podrška samo za ona mišljenja koja su opredijeljena za ciljeve teritorijalnih osvajanja. Svakako s ciljem stvaranja države koja iziskuje pripajanje bosanskih i hrvatskih teritorija na kojima žive Srbi. Kroz reportaže i komentare, televizija je održavala takvu atmosferu. Dopisnici su masovno proizvodili razgovore sa vojnicima i civilima. Oni „drugi“ su predstavljani kao neljudi, nedovoljni, drugačiji, bez identiteta kako bi se olakšalo odnosno možda čak i okarakterisalo kao poželjno njihovo ponižavanje i uništavanje. Iz komentara koje su pisali srpski novinari, izrazi „bosanski” ili „bosanske snage”, izbačeni su u korist pežorativnih izraza i izraza sa najnegativnijim konotacijama: između ostalih, pomenimo primjer „Alijinih bojovnika (koje

---

⁵⁷ <http://www.mediaonline.ba/ba/pdf.asp?ID=405&n=POLITI%20C4%8CKO-%20C5%BDURNALISTI%20C4%8CKI%20KI%20C4%8C> (datum pristupa: 15.01.2020.)

⁵⁸ Kurspahić, Kemal 2003, *Zločin u 19:30 - Balkanski mediji u ratu i miru*, Mediacentar, Sarajevo, str. 199.

⁵⁹ Kurspahić, Kemal 2003, *Zločin u 19:30 - Balkanski mediji u ratu i miru*, Mediacentar, Sarajevo, str. 60.

⁶⁰ https://www.icty.org/x/cases/slobodan_milosevic/prosexp/bcs/rep-srb-b.htm (datum pristupa: 17.01.2020.)

naoružava Saddam Hussein) ”, a koji vode „sveti rat u ime islama ”. Dana 17. avgusta 1992. novinar Televizije Beograd , Ranko Elez , tako naprimjer snage bosanskih muslimana paušalno naziva „islamskim fundamentalistima” , „islamskim šovinistima” i žigoše ih kao „Alijine surove horde (Izetbegovićeve) ”. Na to se nadovezivalo prikazivanje Srbije kao istorijskog bedema protiv invazije islama na Evropu...⁶¹

4.2. Patriotsko novinarstvo

Možemo se osvrnuti i na patriotsko novinarstvo. Možda ne možemo odbaciti patriotizam kao etički princip u smislu ljubavi prema domovini , zemlji u kojoj je čovjek rođen ali šta onda ako se pogrešno shvate mjerila patriotizma. Tad je novinarski profesionalizam upitan. Kada su u pitanju ratna dešavanja i opće bunilo i sva ta opijenost malo ko vodi računa o normama profesije. S obzirom na to da su u bivšim republikama pod državnom kontrolom redovno izvještavali o zlodjelima „Srbo – četnika“ , „povampirenih ustaša “ i „mudžahedina “, saradnja među nezavisnim medijima je bila od suštinske važnosti u sprječavanju stanovnika bivše Jugoslavije da budu u potpunosti izmanipulisani iskrivljenim informacijama. Ako uporedimo srpsku , hrvatsku i bosansku nacionalističku propagandu , možemo reći da prva od navedenih nadmašuje druge dvije , kako po stepenu , tako i po sadržini prenošenih medijskih poruka. „Patriotsko novinarstvo ” i u Srbiji pod Miloševićem i u Hrvatskoj pod Tuđmanom funkcionisalo je po istoj prostoj formuli: jugoslovenski patriotizam zamijenjen je srpskim i hrvatskim; komunistička ideologija nacionalističkom ideologijom; diktat stare vladajuće partije diktatom novih vladajućih partija. Novi lideri koristili su potpuno iste metode kontrole medija: postavljanje najlojalnijih partijskih ideologa na vodeće položaje u državnim medijskim kućama , posebno na radiju i televiziji i vodećim nacionalnim dnevnicima , ostavljajući njima da postavljaju i kontrolišu vlastite lojalne urednike u pratećim ešalonima. I u Srbiji i u Hrvatskoj , desetine najboljih novinara ostali su bez posla odbijajući patriotski nalog da šire mržnju i netoleranciju. Oni su smjesta zamjenjivani drugima , spremnim da služe , nacionalnim entuzijastima koje možda najbolje predstavlja novinarka Hrvatske TV koja je ponosno izjavila pred kamerom: „Ja sam spremna da lažem za svoju domovinu!”⁶²

---

⁶¹ https://www.icty.org/x/cases/slobodan_milosevic/prosexp/bcs/rep-srb-b.htm (datum pristupa: 18.01.2020.)

⁶² Kurspahić, Kemal 2003, *Zločin u 19:30 - Balkanski mediji u ratu i miru*, Mediacentar, Sarajevo, str. 95.

4.3. Zašto rat još uvijek traje?

Društvo poslije rata pred sobom skoro uvijek ima dug put. To je put žaljenja , gubitka , pomirenja i oprosta. Međutim , šta onda kada to postane put osvete koji podstiče nove sukobe i loša djela ? Nakon onog klasičnog pitanja „ zašto je rat počeo? “, postavljam pitanje „ zašto rat još uvijek traje? “ . Pored pravde , političkih pitanja i procesa tužilaštva pošla bih putem psihologije. Moja prva asocijacija je kontinuirana nacionalistička propaganda od koje je sve i počelo. Propaganda koja ne prestaje i do danas ubrizgava u društvo u skoro svaku sferu njegovog života primitivne strahove o „ onim drugim i drugačijim “ kojih se treba riješiti. Umjesto metaka i granata riječi su postale najubojitije oružje. Neprestana propaganda se otima kontroli te uspijeva da zamagli granice između istine , činjenice i neistine. Poslije rata ostale su odbrane kojima se pokušava sakriti učinjeno. Zločini se poriču i negiraju što nastavlja nasilnu dinamiku prošlosti između žrtava i počinitelja. Poricanja i negiranja vode produblivanju prezira i mržnje između naroda , odbacivanju odgovornosti i ostavljanju otvorenih ratnih rana. Zašto je teško priznati? Možda jer je teško vidjeti zastrašujući odraz sopstvenosti. Ispravan put za suočavanje sa ratnim zločinima i zlom u vlastitim redovima podrazumijeva suočavanje sa svim činjenicama o zločinima i zlu koju su počinili pripadnici „ našeg naroda , u naše ime“ . To je jedini način ozdravljenja i izlaska iz kruga prošlosti. U Bosni i Hercegovini je rat završen , ali se još uvijek nije odustalo od ratnih ciljeva.

4.4. Govor mržnje

Govorom mržnje označavamo onaj tip govora u javnom prostoru koji šteti ljudskim pravima različitih skupina ljudi te doprinosi njihovoj isključenosti i diskriminaciji. Podijeljeno društvo , nefunkcionalna država i „ svojevrsna demokratija “ predstavljaju pogodan okvir za prisustvo različitih oblika govora mržnje prema različitim društvenim grupama. Pažnju javnosti uglavnom privlači govor mržnje koji se ispoljava prema trima , dominantnim etničkim grupama odnosno konstitutivnim narodima. U Bosni i Hercegovini se i danas nakon toliko godina od završetka ratnog perioda često nailazi na govor mržnje. Neadekvatno procesuiranje i kažnjavanje ovog djela stvara osjećaj nesigurnosti kod recipijentata odnosno kod žrtve te povećava tenzije unutar zajednice. Motivirani predrasudama ljudi su skloniji fizičkom nasilju , oštećenju imovine (džamije , crkve , imovina povratnika i manjinskih zajednica) , uvredljivim grafitima , verbalnim napadima , sknavljenju nadgrobnih spomenika i spomen obilježja itd. Predrasude se najčešće odnose na: etničku netrpeljivos t, nacionalnu

netrpeljivost, religijsku pripadnost , jezik , spol i seksualnu orijentaciju. Dubravko Škijan, predsjednik Hrvatskog helsinškog komiteta (tada) 1999.g. koji se unekoliko bavi istraživanjem jezika mržnje , analizom verbalne iskazne mržnje , i čini to monološkim odrednicama perso i impersonalizacije , odnosno , čini to odrednicama „ mi “ i „ oni“ u grupizmima. „ Mi “ prema njegovom tumačenju postaje simbol moje nacije. Ovdašnje „ mi “ automatski u ovo vrijeme znači supremaciju , važnost , pobjedu , moć , snagu , pozitivu , dok ono mrsko „ oni “ počinje bivati lošost , divljaštvo , niština , poraz , jad , nemoć , negativa. ⁶³ Tako i termini zauzimanja tuđe teritorije , s bilo koje ili s bilo čije strane , postaje „ oslobađanje“ , „ vjekovno oslobađanje “ , „ istorijsko oslobađanje “ , mada može predstavljati i najbanalnije razaranje naseljenog mjesta ili sela , škole , džamije , bolnice , do dna. U Srbiji tog monološkog kulturalnog vremena arhaizmima su širom otvorena vrata. Gotovo da nema medijskih izračaja bez spominjanja „ nejač i“ , „ srpske nejači “ , bez spominjanja „ ognjišta “ , „ vjekovnih ognjišta “ , jedno za bebe drugo za kuće , što se nije sretalo u prethodnih tridesetak godina srpske upotrebe srpskog jezika. ⁶⁴ U Memorandumu Srpske Akademije nauka i umjetnosti koji je objavljen 24. septembra 1986. godine u novini, dakle medijski , dakle javno - diskursno, dakle posve transparentno i univokno približeno publicusu , svakome ili gotovo svakome , ko je želio znati „ šta je sada činiti i misliti “ , u tada , najtiražnijem dnevnom listu večernjeg karaktera „ Večernje novosti “ . Ali , tadašnje „ Večernje novosti “ koje su izlazile u Beogradu , imale su najveći tiraž u Srbiji tih godina , i bile su neka vrsta večernje štampe za radnike s plavim kragnama , kako se to običavalo kazati. Polazište isključivosti i netolerancije mogao je svaki građanin kupiti i čuvati u vlastitom domu , na radnom mjestu , pored kreveta; mogao je ponavljati i trenirati „ govor mržnje “ kojemu je trebala još samo materijalizacija.⁶⁵ U Bosni i Hercegovini se danas govor mržnje često ispoljava i kroz političku retoriku. Političarima je cilj ostati što duže na vlasti , a govor mržnje pokazao se kao „ jeftino gorivo “ koje održava postojeće političke strukture na pozicijama moći. Posebno zabrinjava činjenica da incidente iz mržnje čine mladi , koji za vrijeme ratnih sukoba nisu bili rođeni. To znači da su izrasle nove generacije opterećene nacionalizmom i netrpeljivošću prema drugom i drugačijem. Iako u ovoj državi postoji snažan zakonodavni i instutucionalni okvir za borbu protiv govora mržnje , stepen sankcionisanih incidenata govora mržnje je na veoma niskom nivou , što pokazuju različiti indeksi i statistike institucija nadležnih za zaštitu ljudskih prava i provođenje propisa u ovoj oblasti.

---

⁶³ Fejzić- Čengić, Fahira 2009, *Medijska kultura u Bosni i Hercegovini*, Connectum, Sarajevo, str. 122.

⁶⁴ Fejzić- Čengić, Fahira 2009, *Medijska kultura u Bosni i Hercegovini*, Connectum, Sarajevo, str. 137

⁶⁵ Fejzić- Čengić, Fahira 2009, *Medijska kultura u Bosni i Hercegovini*, Connectum, Sarajevo, str. 121.

4.4.1. Online mediji kao generatori govora mržnje

Ono što je dodatno olakšalo širenje govora mržnje je onlajn komunikacija. Promjenljiva priroda novinarstva u onlajn okruženju i učešće publike u prikupljanju i širenju informacija, je dodala nove izazove za etičko novinarstvo. Čini se da je suzbiti govor mržnje i druge, slične negativne pojave, a istovremeno ne narušiti slobodu razmjene mišljenja koju internet pruža, veoma težak zadatak. Onlajn mediji su sve popularniji, gotovo da su preuzeli dominaciju nad tradicionalnim medijima, te se upravo radi toga pažnja mora preusmjeriti na suzbijanje govora mržnje. Internet portali ne kontrolišu efikasno, ako ikako, sadržaj komentara koji se objavljuje. Svojevrсна anonimnost i mogućnost kreiranja profila pod lažnim imenima, na forumima i društvenim mrežama otvorila je prostor za različite mogućnosti izražavanja negativnog i prijetećeg sadržaja. Analizom sadržaja na 30 portala, na 11 portala je zabilježen govor mržnje i ono što je najvažnije, nijedan portal, dakle nijedan medij nije bio inicijator govora mržnje. Dakle, nijedan tekst koji su novinari napisali nije sadržavao govor mržnje. I to isključivo u najvećoj mjeri na portalima gdje je bilo omogućeno anonimno komentarisanje, dakle sa nekim pseudonimima ili nikovima. Na portalima gdje je bilo omogućeno komentarisanje sa punim imenom i prezimenom bilo je mnogo manje zabilježenih slučajeva govora mržnje nego na portalima gdje je bilo omogućeno anonimno komentarisanje. Marija Pudarić iz Savjeta za štampu Bosne i Hercegovine ističe da i njihova istraživanja pokazuju kako je govor mržnje u porastu posljednjih nekoliko godina u onlajn medijima.⁶⁶ U opštoj atmosferi nezadovoljstva, tenzija, straha, prijetnji, ucjena i čega sve ne u BiH, svako ko ima odgovornost i samoodgovornost za javne istupe, treba paziti na koji način se ispoljava i kojim riječima se služi. S obzirom na to da je ovo zemlja neimaštine, bijede i političkog licemjerja, ostaje sveopšte nezadovoljstvo koje se lako pretvara u teške i ružne riječi.

4.5. Medijska kultura monologa

Primjer kulturnoga monologa, ili medijske kulture monologa, koja podrazumijeva odnos koji isključuje drugoga, potire ono izvan ja, ego - principa i apsolutno briše šansu za drugoga. Drugi je objekt koji se sa fašističkim zadovoljstvom ubija, kolje, uništava, a pri tom činu je moj vlastiti subjekt dignut do nivoa božanskog stupnja, presuditeljskog, jednovažećega, nemilosrdnog i neumoljivog. Ovaj čin kulturnog monologa se, sociološko - komunikološki

---

⁶⁶ <https://www.slobodnaevropa.org/a/bih-mediji-govor-mrznja/30035261.html> (datum pristupa: 18.01.2020.)

svodi na „ degradacionu ceremoniju “. Pod degradacionom ceremonijom se podrazumijeva svaki komunikativni čin između osoba prilikom kojeg se javni identitet učesnika transformira u nešto što se posmatra kao manje vrijedno u lokalnim shemama i socijalnim tipovima.⁶⁷

4.6. Odnos medija prema presudi

Međunarodni kazneni sud za bivšu Jugoslaviju objavio je prvostepenu presudu protiv Ratka Mladića , bivšeg zapovjednika Glavnog štaba Vojske Republike Srpske, kojom je osuđen na doživotni zatvor za genocid , zločine protiv čovječnosti te kršenja zakona i običaja ratovanja koje su počinile srpske snage tokom oružanog sukoba u Bosni i Hercegovini.⁶⁸ Kriv je za genocid u Srebrenici. Vijest o izricanju presude Haškog suda Ratku Mladiću prenijeli su svi relevantni svjetski mediji s naslovima koji ga opisuju kao bosanskog krvnika i osuđenika za genocid. Britanski BBC piše kako je „ bivši komandant bosanskih Srba Ratko Mladić proglašen krivim za genocid u ratu u BiH te osuđen na doživotnu kaznu zatvora “ i navodi kako se Mladić na suđenju pojavio vidno opušten te je , uz osmijeh i gestikulaciju , gledao u kamere. Na naslovnici „ Independenta “ Mladić je nazvan „ bosanskim krvnikom “, britanski „ Guardian “ je naveo 11 tačaka optužnice protiv Mladića i prenio izjavu tužioca Sergea Brammertza uoči presude , u kojoj je rekao kako je Mladić utjelovljenje zla za mnoge te da je suđenje veoma bitno svima koji su dugo čekali ovaj trenutak. Američki „ New York Times “ prenio je vijest kako je Ratko Mladić osuđen za pokolj bosanskih muslimana devedesetih godina.“⁶⁹ Presuda je doprinijela ispunjenju pravde i utvrđivanju historijske činjenice. I nakon presude se opet pokazalo koliko su mediji u Bosni i Hercegovini ali i u regionu zapravo odgovorni za stvaranje atmosfere sukoba i straha te dizanje međuetničkih tenzija. Neprofesionalizam kao pravilo. To možemo zapaziti kroz naredne naslove koji su se mogli pronaći u medijima u Srbiji, Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini. Hrvatski mediji: „ Ratko Mladić osuđen na doživotnu kaznu zatvora! “, „ Presuda srebreničkom krvniku“, „ Konačni pad najgoreg izdanka JNA“. Srbijanski mediji: „ Mladiću doživotni zatvor zbog genocida u Srebrenici i drugih zločina“, stavljajući pod navodnike „ genocid u Srebrenici “ , „ Ovo je propaganda Haškog suda a ne pravda“ , „ Ratko Mladić osuđen na doživotnu kaznu zatvora . “ Mediji u BiH su podijeljeni na one u Federaciji i one u Republici Srpskoj pri čemu je za one

---

⁶⁷ Fejzić- Čengić, Fahira 2009, *Medijska kultura u Bosni i Hercegovini*, Connectum, Sarajevo, str.132.

⁶⁸ <http://balkans.aljazeera.net/vijesti/haski-tribunal-objavio-kompletnu-presudu-ratku-mladicu> (datum pristupa: 18.01.2020.)

⁶⁹ <https://www.klix.ba/vijesti/bih/svjetski-mediji-o-presudi-ratku-mladicu-bosanski-krvnik-osudjen-za-pokolj/171122061> (datum pristupa: 18.01.2020.)

u Federaciji BiH Mladić „ krvnik “ i „ najveći zločinac “, dok je u Srpskoj i Srbiji bivši general „ heroj “, koji će vječno živjeti u sjećanju srpskog naroda.

Slika 5. Naslovnice štampe u Srbiji i Hrvatskoj povodom presude⁷⁰

4.7. Mediji o genocidu

Uprkos brojnim međunarodnim presudama da se u Srebrenici desio genocid , vlasti Republike Srbije , kao i entiteta Republika Srpska , i dalje negiraju tu činjenicu. Negiranje oružane agresije na Bosnu i Hercegovinu i negiranje genocida nad Bošnjacima u Srebrenici , prioritet je srpske politike. Umjesto da se jasno distancira od genocidne politike i prakse , odnosno umjesto da se distancira od lidera koji su u posljednjem ratu inspirirali , određivali i provodili genocidnu politiku , Srbija ih oživljava potenciranjem srpskih žrtava , sve sa ciljem da , koliko je moguće , izjednači odgovornost za uzroke i posljedice rata u BiH 1992.-1995.godine. Pred obilježavanje godišnjice genocida u Srebrenici pojačava se propaganda o ugroženosti Srba posebno u Bosni i Hercegovini. Zbog toga je i dalje nužna srpska „ samoodbrana “, te je apsurd da Srbi koji su , navodno , bili i ostali žrtve genocidnih politika , budu odgovorni za genocid. Analiza štampe u julu 2017. godine pokazala je da dnevne novine u Republici Srpskoj svjesno izbjegavaju koristiti riječ genocid i koriste je samo onda kada se ne može ni na koji način izbjeći. Interesantno je da prilikom navođenja izjava zvaničnika

⁷⁰ <http://ba.n1info.com/Regija/a228430/FOTO-Naslovnice-stampe-u-Srbiji-i-Hrvatskoj-povodom-presude.html> (Pristupljeno 26.03.2020. godine)

nigdje ne možete da nađete na riječ genocid i svi govore o „ velikom “ ili „ strašnom“ zločinu. Na taj način se kod čitalaca , ili je bolje reći Srba , stvara privid neslaganja sa haškom kvalifikacijom onoga što se dešavalo u Srebrenici 1992. godine.⁷¹ Ni ove , 2019. godine godine se ništa značajno nije promijenilo u Republici Srpskoj. Političke elite i većina medija negiraju genocid. Svake godine brojni svjetski i regionlani mediji izvještavaju o godišnjici genocida u Srebrenici. Talijanska „ Corriere della Serra “ piše da je za manje od sedam dana u julu 1995. godine u srcu Evrope pobijeno nekoliko hiljada ljudi , bosanskih muslimana , uglavnom muškaraca građana Srebrenice i drugih gradova koji su tu boravili jer je grad bio proglašen „ zaštićenim područjem“ od Ujedinjenih nacija. „ Deutschland Funk “ u dužem tekstu koji se najviše naslanja na izvještavanje s ovogodišnjeg Marša mira navodi riječi Muhameda Alića koji je kazao kako mora plakati za hiljadama ubijenih , jer su kako je rekao ubijeni samo zato jer su bili muslimani. Holandski mediji su detaljno izvijestili sa događaja u ovoj zemlji te sa manjeg marša mira koji je simbolično trajao 11 kilometara od Vesenara do Haga. „ Open Democracy “ navodi da se genocid u Srebrenici dogodio zbog pasivnosti međunarodne zajednice , koja je znala šta se dešava , ali je odlučila okrenuti glavu na drugu stranu. „ Euronews “ donosi intervju sa bivšim portparolom NATO saveza Jemiea Shea, koji je kazao da je doživotni zatvor za Ratka Mladića značajan napredak u međunarodnom pravu. Dodao je da je kao portparol u vrijeme kada se dogodio genocid , imao osjećaj da je mogao biti spriječen , jer su UN snage bile tamo da zaštite civile. Srbijanski „ Blic “ navodi da se obilježava „ godišnjica zločina“ u Srebrenici, sa izjavom premijerke Srbije , Anom Brnabić u kojoj ona govori da neće ići u Potočare. „ Slobodna Evropa “ izvještava o uličnoj akciji nevladine organizacije „ Žene u crnom “ , „ Nikad nećemo zaboraviti genocid u Srebrenici “, koja je održana u Beogradu. Dnevnik.hr podsjeća da neki političari još uvijek poriču da se u Srebrenici dogodio genocid.⁷² Često možemo naići na manipulativno izvještavanje o ratnoj prošlosti. Manipuliše se žrtvama, negira se zločin. Stoga se čini očiglednim da je jedan od glavnih zadataka medija danas da u cjelini izveštavaju o neprijateljstvima iz prošlosti. Da takvi tekstovi uključuju svakoga i sve. Nužnost regionalnog pristupa se ogleda u neophodnosti priznavanja „ drugog “. Izvještavajući o ratnim zločinima , većina današnjih medija je i dalje fokusirana na „ svoju “ patnju. Ako bi priznali onog drugog to bi napravilo potpunu sliku o onome što se desilo tokom rata , čega bi krajnji rezultat mogao da bude napredak društva odnosno širenje njegovih vidika. To predstavlja preduslov za dugoročan mir

---

⁷¹ <https://analiziraj.ba/2018/07/14/suocavanje-s-prosloscu-u-rs-u-genocida-u-srebrenici-nema/> (datum pristupa: 26.03.2020.)

⁷² <http://ba.n1info.com/Vijesti/a355987/Pogledajte-kako-su-najveci-svjetski-mediji-izvijestili-o-godisnjici-genocida-u-Srebrenici.html> (datum pristupa: 26.03.2020.)

i stabilnost regiona , a presude su naslijeđe budućim generacijama da shvate prošlost. Događaji iz prošlosti na izvjestan način predstavljaju zajedničko naslijeđe. Mediji često imaju ključnu ulogu u procesu suočavanja s prošlošću i postavljanju pitanja odgovornosti za ratne zločine. Za sve nas koji konzumiramo medije je jako bitno da kritički posmatramo sve sadržaje a naročito ovakve. U ovom obilju jedino tako je moguće doći do istine , ali ne one koja nam se sviđa i koja nam više odgovara, nego one prave, činjenične. Uloga medija u konfliktima na prostorima bivše Jugoslavije se spominje u nizu optužnica i presude sudova za ratne zločine. Mediji utiču na oblikovanje naše realnosti , identiteta i sjećanja. Historijske događaje pamtimo kroz posredovane medijske i umjetničke prezentacije , tekstove, televizijske i novinske slike. U ovom vremenu vizuelne i ekranske kulture , slike se dominantno upotrebljavaju radi ostvarivanja različitih ciljeva i zadataka. Vizuelni simboli , označitelji trauma , predstavljaju noseće elemente kulture sjećanja. Danas je gotovo nemoguće razmatrati kolektivno iskustvo traume bez analize uloge vizuelnih medija u predavljanju i prenošenju traumatičnog iskustva. Objašnjenje se moža nalazi u velikoj prisutnosti mas - medija u svakodnevnom životu. Mediji imaju „ vezu “ sa prošlošću te prikazuju i predstavljaju konstrukcije i verzije prošlosti. Medijske prezentacije prošlosti mogu se istovremeno tumačiti i kao historijski tekstovi i kao fikcije , svjedočanstva koja ne predstavljaju istinu , nego prije put ka istini.

5. Plan za razbijanje Bosne i Hercegovine

5.1. Srpski duhovni prostor

Republika Srpska predavlja najvažniju oblast interesa i jedan od državnih i nacionalnih prioriteta Republike Srbije. Tu ideju njeguju srpski akademici , intelektualci , pisci , novinari pa i crkveni autoriteti. Akademik Mihajlo Marković govoreći o jedinstvu srpskog duhovnog prostora, kaže : „ ...mi danas imamo dve nesporne srpske države – Srbiju i Republiku Srpsku ” . On se založio za njihovo ujedinjenje jer će se prema njegovom mišljenju istovremeno ostvariti duhovno i teritorijalno jedinstvo. ⁷³ Čini se da i nakon toliko vremena , rata , tragedija , granica , srpska politika i dalje njeguje ideju jedinstvene nacionalne države , u kojoj treba da budu svi oni predjeli u kojima žive Srbi. Angažovane su ogromne političke , kulturne , medijske , crkvene i akademske snage , koje svoj nekadašnji posao pripreme , vođenja i opravdavanja rata nastavljaju borbom za duhovno jedinstvo , kao garanciju budućeg

---

⁷³ Trbić, Jusuf 2017, *Kulturkampf- nastavak rata za Veliku Srbiju*, Preporod, str. 11.

teritorijalnog jedinstva „ nebeskog naroda ”. Model tog duhovnog poduhvata je poznat : jednoobraznost i opšti sklad u prostoru redefinisano nacionalnog identiteta i zatvaranje njegovih spoljnih granica , zatvorenost i vraćanje mitologiziranoj , nanovo konstruisanoj prošlosti , kult naroda , trivijalizacija kulturnih sadržaja i medijske slike , mit o ugroženosti , etno - religijski nacionalizam , kult jezika , politika zaborava... ⁷⁴ Dakle kako je rat završen , a jedinstvene države za sve Srbe i dalje nema , front je prebačen na polje kulture , koja treba da obuhvati , obilježi i ojača srpski duhovni prostor. Jačanje srpskog duhovnog prostora , povezivanje „ svih Srba “, ali ovaj put u njihovom kulturološkom djelovanju , gdje god se nalazili predstavlja opet dio velikosrpskog nacionalizma. Sprovodi se jedinstvena kulturna politika kojoj je cilj prisustvo u srpskom narodu bez obzira na politički format i na državu u kojoj on živi. Svakako se nazire želja da srpski duhovni prostor nekad postane i teritorija i okvir za državu svih Srba. Treba znati da oni koji su nosioci ove ideje često govore o duhovnom prostoru a misle na teritorij , na fizički prostor u kojem može postojati samo jedan narod. Prostor u kojem postoji samo srpska kultura i srpska religija i u kojem nema mjesta za druge koji su stoljećima na tom istom prostoru živjeli i stvarali historiju , kulturu i jezik. Republika Srpska se sve više potvrđuje kao ratni plijen od koga Srbija ne odustaje.

5.2. Dio plana

Potpisivanjem Dejtonskog sporazuma je službeno završio rat u Bosni i Hercegovini. Međutim time je stavljen potpis i na etničku podjelu ostvarenu genocidom i etničkim čišćenjem. Odnos Srbije prema Bosni i Hercegovini danas oslikava dio plana očuvanja onoga što je ratom stečeno a okarakterisano srpskim nacionalizmom. Prvi korak tog očuvanja je potpuno usaglašavanje školskih programa u osnovnim i srednjim školama i fakultetima , a sljedeći je potpuna ekonomska i privredna integracija. To je praktično , tajni plan za razbijanje države BiH , koji je , pored ostalog , nalagao : da se izbjegava termin „ državne institucije ” i da se zamijeni „ zajedničkim institucijama ”, uz stalno ponavljanje tvrdnje da su te institucije nepotrebne i skupe i da djeluju protiv Srba; da se koriste svi mehanizmi kako bi se otežao i onemogućio rad Parlamenta BiH , da se formira obavještajno - bezbjednosna agencija RS-a , koja bi do osamostaljenja djelovala tajno; da se jasno međunarodnoj zajednici stavi do znanja da BiH nije funkcionalna i jedinstvena država , već zajednica dva entiteta. Uz to , treba povezati RS i Srbiju po svim linijama i okrenuti se Rusiji , i „ za to vreme stalno okrivljavati

---

⁷⁴ Trbić, Jusuf 2017, *Kulturkampf- nastavak rata za Veliku Srbiju*, Preporod, str. 2.

muslimane i njihovu želju dominacijom na štetu Srba , koje nastoje obespraviti i svesti na građane drugog reda. Potom tu situaciju koristiti za dokazivanje teze o nemogućnosti funkcionisanja zajedničkih institucija. Na isti način postupati i u slučaju donošenja zakona na nivou BiH.⁷⁵ Mediji imaju veliku ulogu u sistematskom stvaranju negativnih stereotipa prema Bosni i Hercegovini. Podrška naroda i opravdanje za sve negativne stvari koje su se desile i koje će se možda desiti se stiče kroz manipulaciju , preoblikovanje svijesti i pisanje nove historije. Skoro sve se predstavlja kao vrhovna istina iza koje stoji politička elita i osobe iz akademskih krugova. Mediji često stvaraju nacionalističku atmosferu. Čini se da se sloboda govora shvatila kao sloboda izražavanja mržnje prema pripadnicima nesrpskih naroda. Stvara se atmosfera straha i neizvjesnosti od onih „ drugih “. Proizvode se predrasude i stereotipi koji su prepreka normalizaciji kako međuljudskim tako i međudržavnim odnosima. Postoje mediji koji su najverniji službenici nacionalističkih stranaka. Srbi danas prekrivaju očigledne istine , prekrajaju historiju i zamagljuju sadašnjost. Dok su srpske snage krvlju iscrtavale granice buduće države , uporno su lansirane tvrdnje kako Srbija nije u ratu. Srbi na drugim prostorima samo su se branili , nikakve zločine nisu činili , jer to nije u njihovoj prirodi , i njihova jedina krivica je bila to što su se borili za svoju slobodu.⁷⁶ Danas se u medijima možda ne može često čuti termin „ Velika Srbija “ ali njene izvedenice svakako. Neki od primjera su „ srpski etnički prostori “ i „ Savez srpskih zemalja “. A da je jezik oružje potvrđuje i činjenica da se više upotrebljava termin „ musliman “ umjesto „ Bošnjak ” jer je to oznaka za vjersku skupinu a ne narod. Uz to stalno optuživati muslimane da su islamski fundamentalisti , koji su i izazvali rat u BiH , i „ naglašavati da srpski narod nije branio samo sebe već i Evropu od najezde islamskih militantata ”. Rijetko se može čuti i Bosna i Hercegovina , kao ime države jer se nastoji što češće upotrebljavati termin „ Republika Srpska ”. Pridjev „ srpski “ se koristiti u svim mogućim situacijama , od naziva institucija , službi , ustanova , praznika , gradova , medija , banaka , sportskih klubova , književnika i njihovih djela , sela , zaseoka , rijeka , mostova i svega drugog , ma koliko to u nekim prilikama zvučalo neobično, čak i smiješno. Stalna upotreba tog pridjeva pomoći će da se teritorija RS-a definiše kao isključivo srpska teritorija i vlasništvo. Kad danas gledate i slušate medije u RS-u , a pogotovo srpske političare , lako ćete se uvjeriti da se ova uputstva bespogovorno slijede, bez i jednog jedinog izuzetka. Uputstva su , štaviše, nadograđena. Danas u javnom prostoru RS-a nikada nećete čuti riječ „ entitet ”, već samo „ Republika ” tj. „ Republika Srpska “ , ili nježnije „ Srpska ”.

---

⁷⁵ Memorandum 2 predviđa ujedinjenje Republike Srpske i Srbije za jednu deceniju”, Slobodna Bosna 21.03.2013. str. 18.

⁷⁶ Trbić, Jusuf 2017, Kulturkampf- nastavak rata za Veliku Srbiju, Preporod, str. 15.

Imena države Bosne i Hercegovine nema nigdje , ni u zakonima , ni u nazivima opština , institucija i organizacija , niti bilo kad u javnom govoru , osim kad se to ne može izbjeći. RS je uvijek „ država nastala u odbrambeno-otadžbinskom ratu ”, s obje strane Drine živi isti narod , u RS-u isključivo srpski narod , i sve je srpsko , kao i u Srbiji , gdje ništa nije srbijansko. Srpskim su nazvani gradovi (što je kasnije poništio Ustavni sud BiH), naselja , ulice , institucije i organizacije , uz negiranje imena bosanskog jezika i uklanjanje svega što nosi pridjev „ bosanski ”. ⁷⁷ Sve navedeno predstavlja načine održavanja velikosrpske magle. Ustavni sud je donio Odluku o privremenim nazivima, koja će biti na snazi sve dok Narodna skupština RS u zakonom propisanoj proceduri ne usvoji nove nazive gradova. Ovom je odlukom utvrđeno da se nazivi koji su prestali da važe zamjenjuju privremenim nazivima, i to: Grad srpsko Sarajevo mijenja se u naziv Istočno Sarajevo , srpski Drvar u Istočni Drvar , srpski Sanski Most u Oštra Luka , srpski Mostar u Istočni Mostar , srpsko Goražde u Ustiprača , naziv Srbinje zamjenjuje se nazivom Foča , srpski Ključ privremeno će nositi naziv Ribnik , naziv srpska Kostajnica mijenja se u Bosanska Kostajnica , srpski Brod u Bosanski Brod , srpska Ilidža u Kasindol , srpsko Novo Sarajevo u Lukavica , srpski Stari Grad u Istočni Stari Grad , a naziv srpsko Orašje zamjenjuje se nazivom Donji Žabar.⁷⁸

5.3. Politika Hrvatske prema Bosni i Hercegovini

U Bosni i Hercegovini još postoji zdrava baza za suživot i međusobno uvažavanje. Građani većinom žele prevazići probleme , dok ih političke elite uvjeravaju da su problemi nepremostivi. Političke elite se ne suzdržavaju od nacionalističke retorike koja polarizuje društvo i narušava suverenitet i integritet Bosne i Hercegovine. Pojedinci smatraju da je formiranje entiteta sa hrvatskom većinom neophodno. Također se izmišljaju i propagiraju neistine protiv BiH. U tome , pored HRT-a i putem HRT-a učestvuju i najviši državni zvaničnici Hrvatske. Politika Hrvatske prema BiH , realizira se putem političkih , državnih i drugih institucija i asocijacija iz Zagreba , tako da su u BiH pod njihovom kontrolom najbitniji politički programi HDZ-a i HNS-a BiH. Hrvatska se eksponira kao činilac rješavanja krize u BiH , a ustvari , aktivno podržava i podstiče HDZ BiH i HNS-a , da djeluju

---

⁷⁷ Trbić, Jusuf 2017, Kulturkampf- nastavak rata za Veliku Srbiju, Preporod, str. 18.

⁷⁸ <https://ba.voanews.com/a/a-29-a-2004-09-24-2-1-86203777/686897.html> (datum pristupa: 26.03.2020.)

na štetu teritorijalnog integriteta BiH, mira i sigurnosti u skladu sa velikodržavnim interesima hrvatske politike.⁷⁹

6. Savremenost

6.1. Bosanskohercegovački medijski prostor

Nakon 2000. godine dešava se promjena u novinarskom profesionalizmu. To se odnosi i na elektronske i na pisane medije. Uzroci koji su uticali na bosanskohercegovački medijski prostor su pojava velikog broja novih i alternativnih nezavisnih listova i drugih medija. Među njima, posebice u skupini elektroničkih medija, važno mjesto zauzimaju oni u kojima je, u manjoj ili većoj mjeri, prisutan, pa i dominantan, strani kapital. Sve evidentnije, potom, postaje posustajanje medijskog nacionalizma. Zakonom o komunikacijama je, naime, uspostavljena Regulatorna agencija za komunikacije (RAK), tijelo odgovorno za regulaciju elektroničkih medija, ali i nezavisno u odnosu na institucije vlasti. U nadležnost RAK-a je, temeljem zakona, dano izdavanje dugoročnih licenci, a u tom je procesu oko 50% emitera izgubilo ranije dozvole. Po istom osnovu RAK je u nadležnost dobio i praćenje rada, ali i izricanje sankcija zbog nepoštivanja osnovnih principa profesionalnog novinarstva. Uspostavljanje i temeljni principi rada RAK-a nisu mogli ostati i bez pozitivnih učinaka. Drugom odlukom o restrukturiranju javnog RTV sistema u BiH, opet, osniva se Javni RTV servis za BiH te predviđa osnivanje posebne Javne korporacije na nivou BiH za prijenos radio i TV signala. Dvije godine kasnije, i opet nametanjem Visokoga predstavnika, rad triju javnih RTV servisa reguliran je novim zakonom, a tijekom 2005. godine usvojeni su i novi zakoni kojima se, prema zahtjevima Evropske komisije, regulira sustav javnog emitiranja u BiH.⁸⁰ Danas je na djelu svojevrsni komunikacijski paradoks. Umjesto da pomažu ljudima da se razumijevaju i da razvijaju uzajamnu naklonost, tako što će smanjivati i otklanjati neizvjesnosti o drugom, 39 televizijskih stanica /18 javnih i 21 privatna/ i 142 radiostanice /66 javnih i 76 privatnih/ perpetuiraju nerazumijevanje, strah i dramu unutar političke strukture društva. Tek sporadično poruke uspijevaju prodrijeti preko granica separiranih, primarno nacionalno i konfesionalno određenih skupina, ali ne uspijevaju isprovocirati bosanskohercegovački diskurs.⁸¹ Glavni prezentatori i interpretatori bosanskohercegovačke

---

⁷⁹ <https://gracanickiglasnik.ba/wp-content/uploads/2017/05/Pages-from-gg43-web-2.pdf> (datum pristupa: 27.03.2020.)

⁸⁰ https://tripalo.hr/knjige/hrvati_u_bih/kukic.pdf (datum pristupa: 27.03.2020.)

⁸¹ Kurtić, Najil 2011, *Komunikološki ogledi*, Bosanska riječ, Tuzla, str. 28.

stvarnosti su redakcije iz Beograda i Zagreba. Na nivou Bosne i Hercegovine 32,3 % gledatelja, starosne kategorije između 12 i 69 godina gleda pretežno programe nacionalnih televizija Srbije i Hrvatske, dok programe BHT1 gleda svega 8,6 %, programe FTV 12,6 %, a programe RTRS 4,1% gledatelja.⁸²

6.2. Društvo ekrana

Globalni trendovi i sadržaji stvaraju globalne medijske korisnike, te se na temelju različitih nacionalnih iskustava i provedenih znanstvenih empirijskih istraživanja može zaključiti kako su medijske navike korisnika slične posvuda u svijetu. Istražuje se koliko se čita, šta se čita, koliko se sluša radio i šta se sluša, koja dobna skupina koristi koje medije i kada. Najzanimljivije je koliko se i kako gleda televizija, ne samo zbog toga što je televizija najutjecajniji medij, nego i zbog toga što je promijenila funkcioniranje savremene porodice, preuzimajući mnoge odgojne funkcije.⁸³ U kontekstu uticaja masovnih medija on u većini slučajeva u savremenom društvu počinje od najranije životne dobi jer i roditelji u većoj ili manjoj mjeri koriste medije pa su njima izložena i djeca. Na njih se navikavaju brzo i neprimjetno te vrlo rano počinju pokazivati interes za korištenjem nekih od njih. Djeca svoje slobodno vrijeme najčešće provode pred televizijskim ekranima ili općenito koristeći medije. Znajući da u medijima ima sve više zabavnog ali i manipulativnog sadržaja, posljedice su sve pogubnije za njihov kreativni izražaj. Kako je pokazalo istraživanje Evropske radiodifuzijske unije (EBU), stanovnici Bosne i Hercegovine ispred televizora dnevno u prosjeku provedu više od pet sati.⁸⁴ To je svakako pokazatelj da su stanovnici Bosne i Hercegovine izloženi mnogim problemima i nedaćama, a prvenstveno onima koji se tiču kvaliteta života, te da pokušavaju da nađu neki izlaz. Virtualni svijet je postao tako neophodan da stvarni svijet više ne može bez njega. Danas se većina ljudskih odnosa pomjerila iz svijeta stvarnosti, koji podrazumijeva ličnu komunikaciju, u virtualni svijet interneta i drugih online - platformi u kojima ili nema lične interakcije ili je ona sasvim izmijenjena. Kako je mnogim ljudima danas teško živjeti u stvarnom svijetu, on gubi na svojoj privlačnosti jer se virtualni čini pogodnijim za svaki poduhvat. Mediji oblikuju čovjekovu svakodnevnicu na skoro svim razinama života, od kreativnosti, komunikacije pa do rada i slobodnog vremena. Stvaraju

---

⁸² Mareco Index Bosnia – BiH Gallup International; Mjerenje gledanosti TV stanica, Krug: 9/12 2005/

⁸³ Peruško, Zrinka 2008, *Mediji, kultura i civilno društvo*, Naklada Jesenski i Turk, Hrvatsko sociološko društvo, Zagreb, str. 50.

⁸⁴ <https://avaz.ba/vijesti/teme/264530/gradani-bih-dnevno-ispred-tv-a-provode-vise-od-pet-sati> (datum pristupa: 26.03.2020.)

viziju života i svijeta, formiraju stil i identitet. Mi smo društvo ekrana. Ekran nas prati gdje god se nalazili , na izlozima , aerodromima , tržnim centrima , mobitelima itd.

6.2.1. Bijeg iz svakodnevnice

Neosporan je uticaj medija na čovjekovu stvarnost. Ponekad mediji stvaraju iluziju blizine , osjećaja da nismo sami te omogućavaju bijeg iz realnosti koja možda sa sobom nosi određene probleme. Čovjekova čežnja za boljim i ljepšim životom ga obmane svjesno ili nesvjesno , te mu zadovoljstvo predstavlja bijeg iz svakidašnjice barem povremeno. Neumitnost prolaznosti , neumitnost zagledanosti u trošenje još jednog novog dana , pa još jednog novog dana, labilne recipijente antropološki zamara , a to je već zamoren ljudski materijal , raseljenih , nesigurnih individua koje u zabavi i traču , počesto i u iščitavanju horoskopskih strelica pronalaze komadiće ljekovitosti da nadolazeća noć bude mirnija, sigurnija.⁸⁵

6.2.2. Identifikacija

Ponekad se gledalac identificira s nečim što konzumira kroz medije i to ga na neki način oslobađa odgovornosti i ograničenja. Približava ga zamišljenom , željenom životu. Identifikacija kao naknada za nezadovoljenje kroz kompenzaciju u poistovjećivanju sa onim što ne možemo imati ili biti. Ona je svojevrsna projekcija želja na druge ljude ili ideje. Identifikacija je vezana za situaciju kada pojedinac nezadovoljenje spostvenih motiva nadoknađuje uspjesima drugih (poistovjećivanje) , te u tom smislu Frojdovo tumačenje iluzije jeste po Frommu da „ čovjek živi sa iluzijama , jer one čine jad stvarnog života podnošljivim“. ⁸⁶

6.2.3. Katarzični čin medijskoga

Praćenje sapunica , različitih emisija zabavnog karaktera i sportskih događaja može kod konzumenta izazvati katarzično osjećanje. Dakle , sadržaj može izazvati osjećaje koji jesu elementi katarze , od straha i napetosti pa do pročišćenja i sažaljenja. Katarzični čin medijskoga kao čin relaksacije , opuštanja , saživljavanja , bijega , rasonode koji su prisutni

---

⁸⁵ Fejzić- Čengić, Fahira 2009, *Medijska kultura u Bosni i Hercegovini*, Connectum, Sarajevo, str.154.

⁸⁶ Panjeta, Lejla 2004, *Industrija iluzija*, Heft d.o.o., Sarajevo, str. 237.

kao potčinovi u susretu recipijenata i trivijalnih sadržaja medijske naravi. Predindividua , predposebnost , predgrađanin pomalo zbunjen i neslobodan da sam bira i mijenja vlastiti svijet i vlastito okruženje , pojedinac tako na tren , ili na ovaj poprilično izvanjski , poprilično virtualan način izmiruje i utražava vlastiti strah (egzistencije) i potrebu da ga sa nečim nivelira , izmiruje.⁸⁷

6.3. Kultura spektakla

Zahvaljujući medijima , hedonistički životni stil , statusni simboli , potrošačke navike i bogatstvo zvijezda postali su mjerilo uspjeha i ideal kome teži publika.⁸⁸ Princip zabave i spektakla predstavlja vodeći princip na kome počiva moderna kultura.⁸⁹ Naš život je postao oblikovan medijskim spektaklom. Sadržaj koji pružaju mediji često je sredstvo za manipulaciju i zavođenje auditorijuma. Mediji su promijenili način na koji doživljavamo svijet , kulturu , društvo u kome živimo pa i sebe same .Spektakl je potisnuo kvalitetan , objektivian odnosno profesionalan sadržaj. Televizija sada postaje pozornica na kojoj se odigravaju megaspektakli koji uključuju atentate , ubistva , bombardovanje i nesreće. Akcenat je na zabavi te se sve kombinira njome pa često i ozbiljne vijesti. Dakle , zabava odnosno spektakl su ušli u gotovo sve sfere života. Skoro ništa nije ostalo netaknuto , ni politika ni društvo a samim tim ni svakodnevni život. U kulturi spektakla slavne i poznate ličnosti prožimaju svaki segment društvenog života od politike do show biznisa. Oni predstavljaju modele personalnosti. Spektakl je postao dio društva. Predstavlja lažni pogled i svijest o našoj realnosti. U svim posebnim oblicima u informisanju i propagandi , i u reklamiranju i u izravnoj potrošnji zabave spektakl tvori model života koji vlada u društvu. Služi za skretanje pažnje , otupljivanja masa i dijelova javnosti da bi oni bili povoljniji za kontrolou mišljenja i ponašanja. U osnovnoj aktivnosti spektakla – integrisanju svih fluidnih aspekata ljudske aktivnosti i njihovom prevođenju u čvrsto stanje , u izokretanju svih živih vrijednosti u čisto apstraktne vrijednosti – prepoznajemo svog starog neprijatelja , robu. Nešto , na prvi pogled , tako trivijalno i očigledno , a opet tako složeno i puno metafizičkih nijansi. Fetišizam robe , dominacija „ vidljivih i nevidljivih stvari “ nad društvom , dostiže vrhunac u spektaklu , u kojem sav stvarni svijet biva zamijenjen izborom slika projektovanih iznad njega , ali kojima ipak uspijeva da se nametnu kao jedina stvarnost. Svijet koji nam spektakl prikazuje , u isti

---

⁸⁷ Fejzić- Čengić, Fahira 2009, *Medijska kultura u Bosni i Hercegovini*, Connectum, Sarajevo, str.157.

⁸⁸ Vukadinović, Maja 2013, *Zvezde supermarket kulture*, Clio, Beograd, str. 12.

⁸⁹ Vukadinović, Maja 2013, *Zvezde supermarket kulture*, Clio, Beograd, str. 102.

mah prisutan i odsutan , jeste svijet robe koji dominira cijelim živim iskustvom. Svijet robe se tako prikazuje kakav zaista jeste , jer je njegov razvoj identičan otuđenju ljudi , kako jednih od drugih , tako i od svega što proizvode. Gubitak kvaliteta , tako očigledan na svakom stupnju spektakularnog jezika , od predmeta koje glorifikuje i ponašanja kojim upravlja , potiče iz same prirode sistema , koji na svaki način izbjegava stvarnost. Robni oblik svodi sve na kvantitativni ekvivalent. Razvija se ono što je kvantitativno i samo ono što je kvantitativno. Uprkos tome što isključuje kvalitet , takav razvoj prolazi kroz kvalitativne promjene: spektakl odražava činjenicu da je taj razvoj prešao prag sopstvenog obilja. Iako je ta kvalitativna promjena uzela maha samo djelimično , u nekoliko ograničenih oblasti ,ona je na opštem planu već prisutna kao standard koji je roba dostigla, tako što je cijelu planetu pretvorila u jedinstveno svjetsko tržište.⁹⁰

6.3.1. Žuta štampa

Strip koji je predstavljao dječaka u spavaćici koji se zvao „ Yellow Kid “, ali je vremenom počeo konotirati sve slične sadržaje , sve obrasce štampe ili novina kao masovno kulturalnih obrazaca , produkata lagahne „ žute “ sadržine , kao i sve oblike raspusne i nestandardne konotacije , sve vrste bezbrižnih , tračerskih , kičastih , komedijaških , spektakularnih , neozbiljnih , pa čak i neodgovornih ili lažnih medijskih sadržaja.⁹¹ Strip je često imao isprazan i neukusan sadržaj , ali se sviđao šarolikoj publici , uglavnom niskog nivoa obrazovanja. Od tada , evo već više od stotinu godina , novinarskoj terminologiji širom svijeta živi izraz „ žuta štampa “, označavajući jeftinu , bulevarsku , senzacionalističku štampu, novine u kojima ima više boje i istaknutih krupnih naslova nego teksta , više izmišljotina i afera nego pravih , istinitih informacija. Danas bi se moglo kazati komotno da je termin „ žuta štampa “ toliko prisutan kod nas , i inače u svijetu , da je korespondentan gotovo svim medijima u svijetu , te svim medijskim žanrovima. „ Žuti “ sadržaji naročito su izraženi i prisutni u kriznim vremenima , u periodima ratnih , postratnih , društvenih depresija i poput zaraze širi se na sve novinarske izraze.⁹² Ovi „ žuti “ sadržaji postoje prije svega radi ekonomskih interesa vlasnika medija. Međutim , nisu imuni ni javni mediji. Riječi „ ekskluzivno “, „ skandalozno “, „ šokantno “ ukazuju na takav sadržaj. Kad u tražilicu „

---

⁹⁰ Debor, Gi 1967, *Društvo spektakla*, Porodična biblioteka br. 4, drugo izdanje, radna verzija, 2017., Beograd, str.11.

⁹¹ Fejzić- Čengić, Fahira 2009, *Medijska kultura u Bosni i Hercegovini*, Connectum, Sarajevo, str.148.

⁹² Fejzić- Čengić, Fahira 2009, *Medijska kultura u Bosni i Hercegovini*, Connectum, Sarajevo, str. 149.

Google“ unesemo pojam „ ekskluzivno “, ona će nam ponuditi više od sedam miliona rezultata za područje jezika na kojem govore Hrvati , Srbi , Bošnjaci , i Crnogorci. Ako u tražilicu „ Google “ unesemo pojam „ skandalozno “ pretraživač će nam ponuditi preko milion rezultata. Informacije koje bi , trebale biti skandalozne , javnost konzumira mirno skoro kao vremensku prognozu.

6.3.2. Zabava u medijima

Sadržaji bh. medija jesu crna hronika , nasilje , afere , skandali i reality programi. Reality show je program koji nema nikakav intelektualni društveni , ni moralni značaj. Kritike se odnose i na to da su emisije namijenjene poniženju i iskorištavanju onih koji sudjeluju , da se od netaalentovanih ljudi nezasluzeno stvaraju zvijezde te da se glorificira vulgarnost i materijalizam. Ne postoji granica dobrog ukusa , a emisije su dovedene do apsolutne nakaradnosti i kiča. To postaje kulturalni model , i većina , iz najrazličitijih sredina , sela i zaselaka , gradića i gradova (zanimljivo, bez obzira na entitetske granice) dolaze se okušati u ovome šou - programu. Ali promicatelji ove lahke zabave , pioniri ili utemeljivači su izvanbosanski mediji , prije svih OBN TV, TV Nova. Drugu vrstu lahke zabave , sladunjave , kič , šund muzike popularizira TV Pink , TV Alfa u prvoj fazi rada u toku 2004. godine , dvije srbijanske TV - kuće denominirane kao bosanskohercegovački PINK , sa temeljnom beogradskom matricom.⁹³ Prema istraživanju iz 2005. godine najviše sedmično sati zabavnog programa tipa karaoke show, reality show ili igre na sreću emitira TV Hayat , čak 4,5 sata sedmično , slijedi FTV sa 4 sata sedmično, i TV Mostar sa 3, 30 sati sedmično. Količina ove vrste najjeftinije zabave nadilazi kvantum kulturnih programa. Kada je u pitanju serijski program , u koji se najčešće svrstavaju različite TV - serije, tzv. TV – sapunice , prednjače dvije televizije sa po 40 sati sedmično serija u svom programu , to su OBN i TV Hayat.⁹⁴ Prema podacima iz 2013. godine , sva tri javna servisa u periodu prime timea svojim gledaocima nude najviše filmskog i igranog serijskog programa. Ako posmatramo zbirno program sva tri javna emitera , to iznosi više od trećine programa – 36 posto. Međutim , gledano pojedinačno po emiterima , Federalna televizija ima ubjedljivo najveći procenat ovakvog programa , čak 50 posto. Značajna karakteristika takvog programa na ovom emiteru je što taj program čine isključivo takozvani domaći filmovi i serije, pod čime se

---

⁹³ Fejzić- Čengić, Fahira 2009, *Medijska kultura u Bosni i Hercegovini*, Connectum, Sarajevo, str. 110.

⁹⁴ Fejzić- Čengić, Fahira 2009, *Medijska kultura u Bosni i Hercegovini*, Connectum, Sarajevo, str. 208.

podrazumijevaju programi iz bivše Jugoslavije , ali i svi današnji na srpskom, hrvatskom, bosanskom i crnogorskom jeziku.⁹⁵

6.3.3. Tematska struktura

Čitatelji očekuju da se na prednjim stranicama dnevnih novina objavljuju prvenstveno neočekivani događaji , sa teškim i tragičnim posljedicama , odnosno sa stvarnim i mogućim velikim utjecajem na kvalitet života velikog broja ljudi , potom političke i gospodarske teme , teme iz kulture , obrazovanja , zdravstva , kada zadobijaju političke konotacije. Tematska agenda prvih pet strana bosanskohercegovačkih novina uglavnom potvrđuje očekivanja čitatelja. To su strane prvenstveno rezervisane za dnevno političke teme , odnosno teme koje zadobijaju politički smisao , samim smještanjem na prednje strane dnevnika. U tematskoj strukturi ukupnog uzorka politički događaji učestvuju sa 55,13 %. Samo u „ Nezavisnim novinama “ je značajnije odstupanje , te političke teme u analiziranim tekstovima u ovim novinama učestvuju sa 62,58 % , što je više u odnosu na njihovo učešće u ukupnom uzorku za 13,51 %. Na drugom mjestu , po učešću u tematskoj strukturi ukupnog uzorka su gospodarske teme , sa 11,85 % učešća a što je 4,65 puta manje nego učešća političkih tema. Socijalne teme su na trećem mjestu sa 9,04% učešća u ukupnom uzorku. Na četvrtom mjestu su prikazi kriminalnih afera i događaja sa učešćem od 4,03 % u ukupnom uzorku. Slijede teme iz zdravstva sa 3,66 % učešća u ukupnom uzorku , te prikazi nesreća i izvanrednih okolnosti sa 3,17 % učešća. Na samom začelju su obrazovanje sa 1,58 % i kultura sa 0,97 % učešća u ukupnom uzorku. ⁹⁶

6.4. Zakonska regulativa

Među najvažnijim zakonskim regulama koje se odnose na medije u BH treba spomenuti odluku od 30. jula 1999. g. kojom je Visoki predstavnik za Bosnu i Hercegovinu ukinuo zatvorsku kaznu predviđenu za novinare članom 23. do tada važećeg Krivičnog zakona FBiH. To je čuvena Odluka o slobodi informiranja na prostoru Bosne i Hercegovine. Zakon o kleveti nametnuo je u BiH također Visoki predstavnik sredinom 2001. godine u RS-u , a krajem

---

⁹⁵<http://www.mediaonline.ba/ba/pdf.asp?ID=540&n=ISPOLJAVANJE%20JAVNE%20ULOGE%20%96%20FFORM,%20SADR%8EINA,%20UKLONI> (datum pristupa: 28.03.2020.)

⁹⁶ Kurtić, Najil 2011, *Komunikološki ogledi*, Bosanska riječ, Tuzla, str. 126.

2002. godine i na području Federacije BiH. Zakon o slobodi pristupa informacijama na nivou Bosne i Hercegovine usvojen je u oktobru 2000. g. u RS-u , a maju 2001. g. i februaru 2002. g. na nivou Federacije BiH. Zanimljivo je za primjetiti da su oba ova zakona najprije proglašavana u RS-u , a tek poslije u Federaciji BiH. Može se pretpostaviti da nije riječ o slučajnom redosljedu stvari , s obzirom na teži položaj medija u prvom entitetu od položaja medija u drugom entitetu. Zanimljivo je da zakoni nisu donošeni jednovremeno , istovremeno ili zajedno , što je još jedan u nizu pokazatelja „ separatnog “ odnosa prema Bosni i Hercegovini (i njenom medijskom prostoru) i predstavnika međunarodne zajednice.⁹⁷

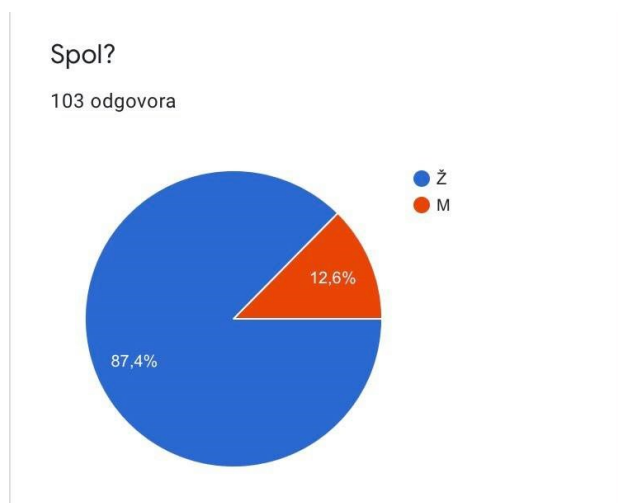
7. Empirijsko istraživanje, analiza podataka dobijenih iz ankete

7.1. Metode istraživanja

U empirijskom dijelu istraživanja koristila sam online upitnik u svrhu dokazivanja postavljenih hipoteza. Online upitnik je formiran po metodi „ zatvorenih pitanja “ što znači da se pored većine pitanja nalazio određen broj odgovora od kojih ispitanik bira jedan ili više njih.

7.2. Uzorak istraživanja

U istraživanju je učestvovalo 103 ispitanika sa područja Bosne i Hercegovine.

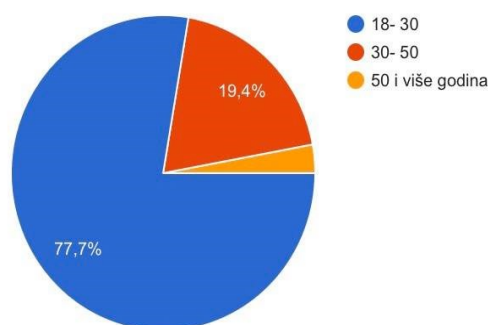
Grafikon br. 1, *Spol*

Od 103 ispitanika , njih 90 je ženskog , a 13 muškog spola.

⁹⁷ Fejzić- Čengiđ, Fahira 2009, Medijska kultura u Bosni i Hercegovini, Connectum, Sarajevo, str.199.

Starosna dob?

103 odgovora

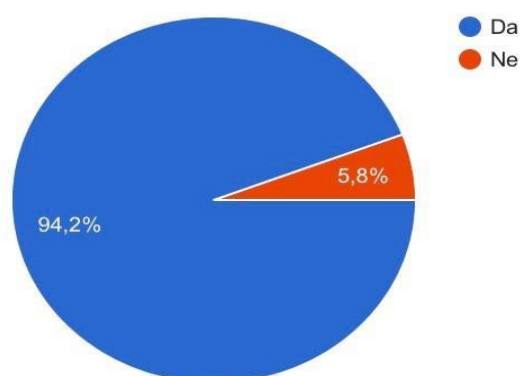
Grafikon br. 2, *Starosna dob*

Grafikon broj 2 nam prikazuje starosnu strukturu ispitanika. Njih 80 je u dobi između 18 i 30 godina, njih 20 je u dobi između 30 i 50 godina, a njih 3 ima 50 i više godina.

7.3. Rezultati istraživanja

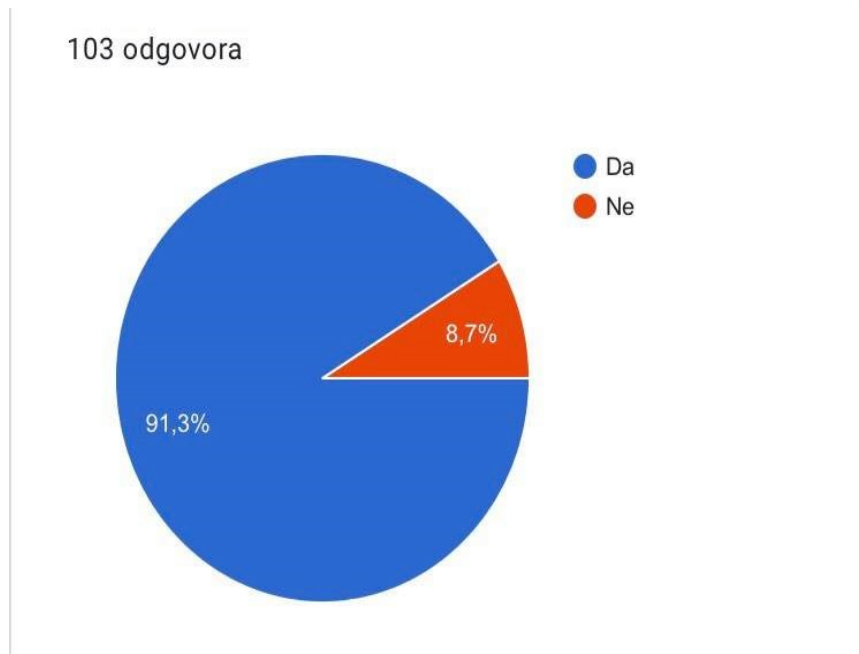
Smatrate li da je Bosna i Hercegovina izložena snažnom propagandnom djelovanju koje dolazi iz njene unutrašnjosti i iz susjedstva?

103 odgovora

Grafikon br. 3, *Smatrate li da je Bosna i Hercegovina izložena snažnom propagandnom djelovanju koje dolazi iz njene unutrašnjosti i iz susjedstva?*

Grafikon broj 3 nam pokazuje da čak njih 97 od 103 ispitanih smatra da je država Bosna i Hercegovina izložena snažnoj propagandi.

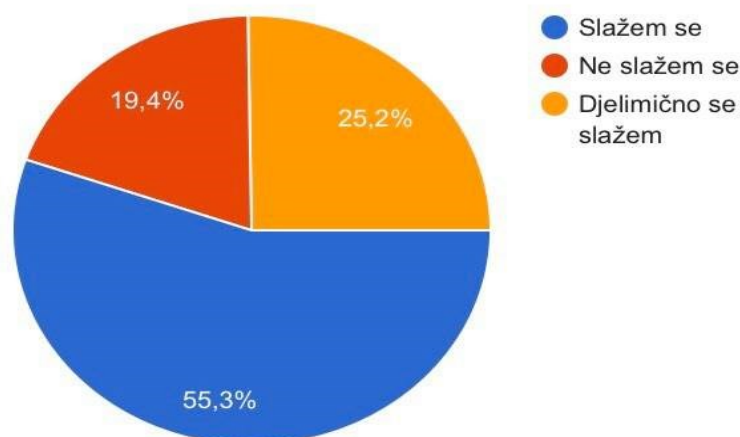

Grafikon br. 4, *Smatrate li da je medijski sadržaj koji se odnosi na državu Bosnu i Hercegovinu i njen identitet često ogledalo velikonacionalnih ideja?*

Prema ovom grafikonu 94 od 103 ispitanika smatra da je medijski sadržaj koji se odnosi na državu Bosnu i Hercegovinu i njen identitet često ogledalo velikonacionalnih ideja. Ovako veliki postotak nam ukazuje na to kako ta propaganda nije suptilna i da je prisutna u izobilju.

U BiH žive tri konstitutivna naroda i shodno tome je medijska scena podijeljena na isti način.

103 odgovora

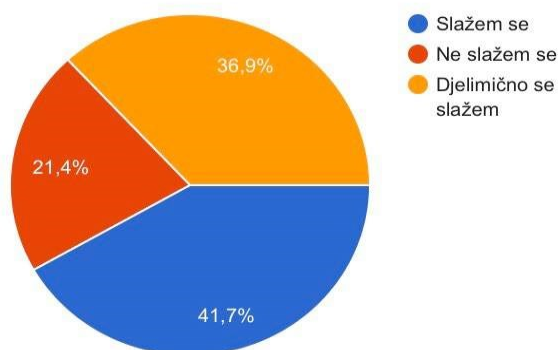

Grafikon br. 5, *U BiH žive tri konstitutivna naroda i shodno tome je medijska scena podijeljena na isti način.*

Prema grafikonu broj 5, 55, 3 % ispitanih se slaže da je bosanskohercegovačka medijska scena podijeljena, odnosno da ne postoji medij koji predstavlja zajedništvo i jedinstvo. Njih 25, 5 % se djelimično slaže sa navedenim, dok se njih 19, 4 % izjasnilo sa ne slažem se.

U Bosni i Hercegovini postoje probosanski mediji (mediji koji nastoje očuvati bosanskohercegovačku zasebitost i autentičnost)

103 odgovora

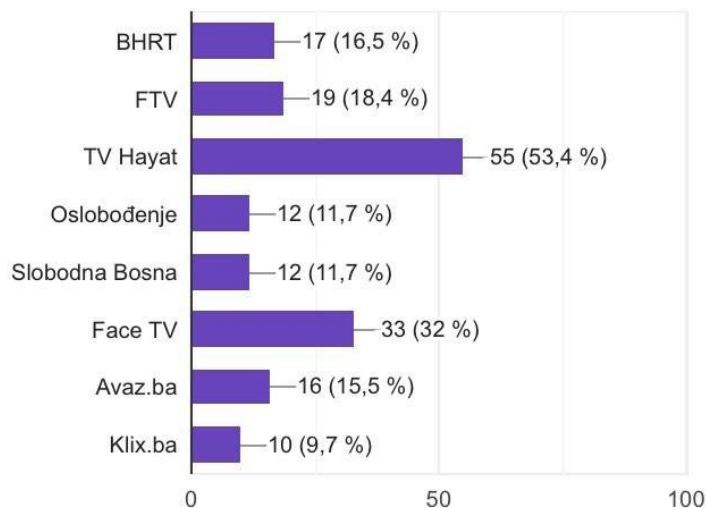

Grafikon br. 6, *U Bosni i Hercegovini postoje probosanski mediji (mediji koji nastoje očuvati bosanskohercegovačku zasebitost i autentičnost).*

Njih 41, 7 % se slaže da u Bosni i Hercegovini postoje probosanski mediji i njih 36, 9 % se s tim djelimično slaže. Da u Bosni i Hercegovini ne postoje mediji koji nastoje očuvati bosanskohercegovačku autentičnost smatra 21, 4 % anketiranih.

Koji medij je najviše probosanski orijentiran?

103 odgovora

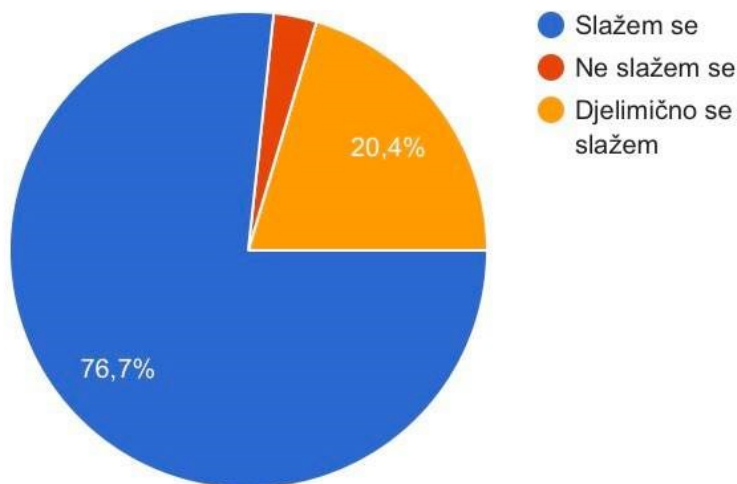
Grafikon br. 7, *Koji medij je najviše probosanski orijentiran?*

Na pitanje koji medij je najviše probosanski orijentiran su ispitanici bili u mogućnosti izabrati više ponuđenih odgovora. Medij za koji su smatrali da nudi najviše sadržaja probosanskog karaktera jeste „ TV Hayat “ potom „ Face TV “. „ FTV “ je na sljedećem mjestu s malom razlikom u prednosti u odnosu na „ BHRT “. Medij za koji su smatrali da je najmanje probosanski orijentiran jeste portal „ Klix.ba “ , a zatim i „ Oslobođenje “ i „ Slobodna Bosna “.

U BiH postoje antibosanski mediji (mediji koji se suprotstavljaju bosanskohercegovačkoj zasebitosti i autentičnosti)

103 odgovora

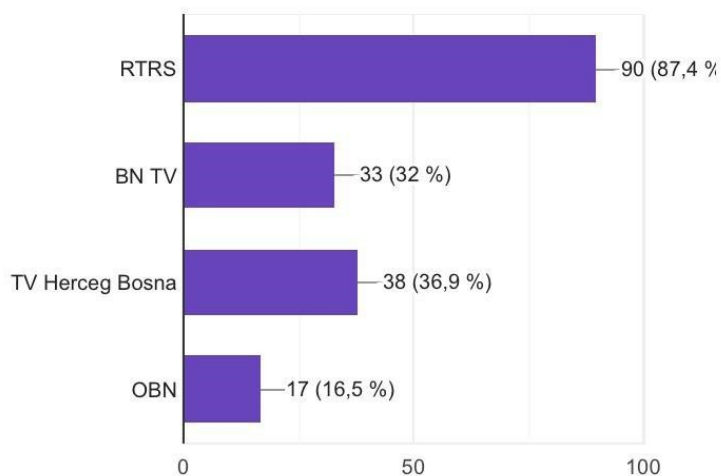

Grafikon br. 8, *U BiH postoje antibosanski mediji (mediji koji se suprotstavljaju bosanskohercegovačkoj zasebitosti i autentičnosti)*

Da u Bosni i Hercegovini postoje antibosanski mediji smatra 76,7 % ispitanih dok se njih 20,4 % djelimično slaže. Dvoje od ispitanih se ne slaže s postavljenom tezom.

Koji medij je najviše antibosanski orijentiran?

103 odgovora

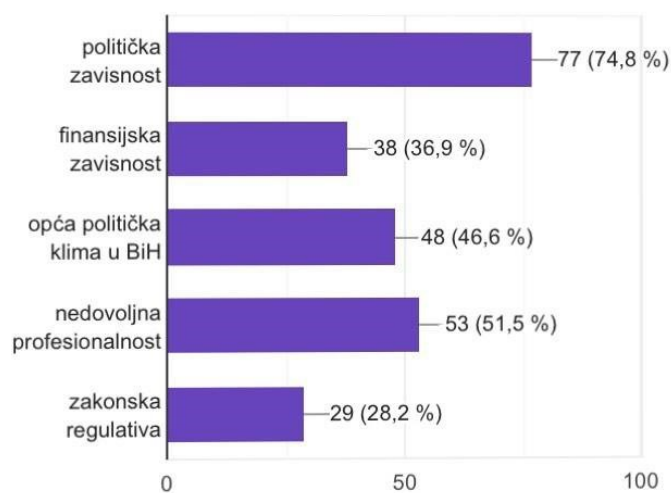

Grafikon br. 9, *Koji medij je najviše antibosanski orijentiran?*

Na ovo pitanje su ispitanici mogli izabrati više od jednog ponuđenog odgovora. Medij za koji su smatrali da plasira najviše antibosanskog sadržaja jeste „RTRS“.

Koje su osnovne prepreke slobodnom radu medija u BiH?

103 odgovora

Garfikon br. 10, *Koje su osnovne prepreke slobodnom radu medija u BiH?*

Prema grafikonu broj 10 , politička zavisnost medija je osnovna prepreka ka njihovom slobodnom radu. Sudeći prema odgovorima ispitanih građana , sloboda nije primarna odlika medija u Bosni i Hercegovini. Politička zavisnost i nedovoljna profesionalnost dvije su osnovne prepreke slobodnom radu medija u Bosni i Hercegovini , sudeći prema odgovorima ispitanika. Opća politička klima u zemlji je na trećem mjestu izazova slobodi , a nakon nje slijede finansijska zavisnost i neadekvatna zakonska regulativa. Dakle , oni koje građani percipiraju kao glavne aktore uticaja na rad bosanskohercegovačkih medija su političari i političke stranke.

Zaključak

Generalna hipoteza je glasila: „ Država Bosna i Hercegovina je izložena snažnom propagandnom djelovanju koje dolazi kako iz njene unutrašnjosti tako i iz susjedstva. “

Nakon predstavljenog teorijskog dijela i sprovedenog istraživanja , te analize prikupljenih podataka , može se zaključiti da je generalna hipoteza potvrđena. Na anketno pitanje „ Smatrate li da je Bosna i Hercegovina izložena snažnom propagandnom djelovanju koje dolazi iz njene unutrašnjosti i iz susjedstva? “ je 94, 2 % ispitanih odgovorilo potvrdno. Ovu tezu potvrđuje i njih 76,7% koji smatraju da u Bosni i Hercegovini postoje antibosanski mediji. Dio istraživanja pod naslovom „ Zašto rat još uvijek traje? “ također doprinosi potvrdi ove hipoteze. Kontinuirana nacionalistička propaganda je ono čemu je Bosna i Hercegovina izložena. Od nje je „ sve “ počelo i čini se da nikad neće prestati da djeluje. Ubrizgava se u društvo te širi strah o „ onim drugim i drugačijim “ kojih se treba riješiti. Propaganda koja ne razlikuje istinu i neistinu.

Posebna hipoteza 1 je glasila: „ Danas se u Bosni i Hercegovini odvijaju različiti procesi koji ostavljaju veliki trag na njenom kulturnom izrazu a sve s ciljem formiranja nove medijske kulture “ . Kako se nekoliko velikih svjetskih imperija nalazilo na prostoru Bosne i Hercegovine , možemo reći da je sudbina ove države osporavanje njenog duha i kulture. Ovo potvrđuje skoro cijeli prvi , historijski dio istraživanja. Dakle kako je rat završen , a mnogi ratni ciljevi susjednih država nisu ostvareni , front je prebačen na polje kulture. Jačanje „ srpskog “ ili „ hrvatskog “ kulturnog i duhovnog prostora je ono čemu služi očigledna , napadna propaganda. Nema ničeg pogrešnog na jačanju kulture i duha jednog naroda , međutim u ovom slučaju su to često termini iza kojih se krije nacionalizam. Sprovodi se jedinstvena kulturna politika kojoj je cilj prisustvo u srpskom ili hrvatskom narodu bez obzira na politički format i na državu u kojoj on živi. Rekla bih da tu počiva želja da „ duhovni “ prostor postane i teritorijalni. Dakle , treba znati da oni koji su nosioci ove ideje često govore o duhovnom prostoru a misle na teritorij , na fizički prostor u kojem može postojati samo jedan narod. Između ostalih dio istraživanja pod naslovom „ Plan za razbijanje Bosne i Hercegovine“ potvrđuje ovu hipotezu.

Posebna hipoteza 2: „ Medijski sadržaj koji se odnosi na državu Bosnu i Hercegovinu i njen identitet često nema neutralni historijski pristup i ogledalo je velikonacionalnih ideja.“ Istraživanje je obuhvatilo razne bočne i direktne udare , ideologije, uticaj srpskog odnosno hrvatskog nacionalizma , manipulaciju , propagandu odnosno skoro sve ono što osporava

postojanje Bosne i Hercegovine , njene suštine , njenog bića i duha. Mediji imaju veliku ulogu u sistematskom stvaranju negativnih stereotipa prema Bosni i Hercegovini. Stereotipi i nisu toliko opasni kao što je to preoblikovanje svijesti kroz sadržaj koji plasiraju mediji te pišu neku novu historiju. Ta nova lažna historija se predstavlja kao vrhovna istina iza koje stoji politička elita i osobe iz akademskih krugova. Mediji često stvaraju nacionalističku atmosferu. A da je jezik oružje potvrđuje i činjenica da se više upotrebljava termin „ musliman “ umjesto „ Bošnjak ” jer je to oznaka za vjersku skupinu a ne narod. Kad danas gledate i slušate medije u RS-u, a pogotovo srpske političare, nikada nećete čuti riječ „ entitet ”, već samo „ Republika ” tj. „ Republika Srpska “ , ili, nježnije – „ Srpska ”. Imena države Bosne i Hercegovine nema nigdje , ni u zakonima , ni u nazivima opština , institucija i organizacija , niti bilo kad u javnom govoru , osim kad se to ne može izbjeći. Umjesto metaka i granata riječi su postale najubojitije oružje. Na pitanje: „ Smatrate li da je medijski sadržaj koji se odnosi na državu Bosnu i Hercegovinu i njen identitet često ogledalo velikonacionalnih ideja? “ , je 91,3% ispitanih izabralo potvrđan odgovor.

Posebna hipoteza 3: „ Ovisnost i potčinjenost medija u Bosni i Hercegovini je opasna po očuvanje bh. medijskog kulturnog bića. “ U anketnom dijelu istraživanja na pitanje, „ Koje su osnovne prepreke slobodnom radu medija u BiH? “ su ponuđeni odgovori bili politička zavisnost medija , finansijska zavisnost , opća politička klima , nedovoljna profesionalnost i zakonska regulativa. Veliki postotak su imali svi ponuđeni odgovori što znači da sudeći prema odgovorima ispitanih građana , sloboda nije primarna odlika medija u Bosni i Hercegovini. Politička zavisnost se našla na prvom mjestu kao osnovna prepreka ka slobodi medija. Dakle , oni koje građani percipiraju kao glavne aktere uticaja na rad bosanskohercegovačkih medija su političari i političke stranke.

Preostale tri postavljene hipoteze se odnose na novu cjelinu istraživanja pod naslovom „ Savremenost “. Sadržaji bh. medija jesu crna hronika , nasilje , afere , skandali i reality programi. Prema podacima iz 2013. godine , sva tri javna servisa u periodu prime timea svojim gledaocima nude najviše filmskog i igranog serijskog programa. Spektakl je potisnuo kvalitetan sadržaj. Televizija sada postaje pozornica na kojoj se odigravaju megaspektakli koji uključuju atentate , ubistva , bombardovanje i nesreće. Akcenat je na zabavi te se sve kombinira njome pa često i ozbiljne vijesti. Skoro ništa nije ostalo netaknuto, ni politika ni društvo a samim tim ni svakodnevni život. Gubitak kvaliteta je tako očigledan.

LITERATURA

Knjige:

Ademović, Fadil 1997., Prve novine i novinari u Bosni i Hercegovini, Mala biblioteka, Sarajevo

Debor, Gi 1967, Društvo spektakla, Porodična biblioteka br. 4, drugo izdanje, radna verzija, 2017., Beograd

Fejzić- Čengić, Fahira 2009, Medijska kultura u Bosni i Hercegovini, Connectum, Sarajevo

Filipović Muhamed, Duraković Nijaz 2002, Tragedija Bosne, Valter, Sarajevo

Greenberg, Robert D. 2005, Jezik i identitet na Balkanu: raspad srpsko- hrvatskog, Srednja Europa, Zagreb

Kurspahić, Kemal 2003, Zločin u 19:30 - Balkanski mediji u ratu i miru, Mediacentar, Sarajevo

Kurtić, Najil 2011, Komunikološki ogledi, Bosanska riječ, Tuzla

Nuhić, Muhamed 1996, Komuniciranje od pećinskog crteža do žive slike, Fakultet političkih nauka, Sarajevo

Panjeta, Lejla 2004, Industrija iluzija, Heft d.o.o., Sarajevo

Peruško, Zrinka 2008, Mediji, kultura i civilno društvo, Naklada Jesenski i Turk, Hrvatsko sociološko društvo

Riedlmayer , Andras J. 2002., "Destruction of cultural heritage in Bosnia-Herzegovina", Cambridge, Massachusetts USA

Sells, Michael 1998. , The Bridge betrayed, University of California Press, London

Tucaković, Šemso 2000, Historija komuniciranja, Univerzitetska knjiga, Sarajevo

Tucaković, Šemso 2006, Historija novinarstva i medija u Bosni i Hercegovini, S & A company, Sarajevo

Vukadinović, Maja 2013, Zvezde supermarket kulture, Clio, Beograd

Rad iz časopisa:

Trbić, Jusuf 2017, Kulturkampf- nastavak rata za Veliku Srbiju, Preporod, str. 2.

Internet izvori:

<http://sandzackaknjizevnost.com/muamer-zukorlic-kuda-vodi-negiranje-bosanskog-jezika/>

<http://www.spiritofbosnia.org/bs/about-spirit-of-bosnia/>

<http://www.spiritofbosnia.org/bs/about-spirit-of-bosnia/>

<http://bhpgledi.blogspot.com/2015/08/muhamed-hevajja-uskufi-prvi-rjecnik.html> (Pristupljeno 20.03. 2020. godine)

<https://www.dialogos.ba/2017/06/11/srednjovjekovna-bosanska-drzava-u-vrijeme-kulina-bana-1180-1204/>

<https://mediadaily.biz/2019/04/07/pokrenut-bosanski-vjestnik/> (Pristupljeno 21.03.2020. godine)

https://hr.wikipedia.org/wiki/Mehmed_%C5%A0akir_Kurt%C4%87ehaji%C4%87 (Pristupljeno 24.03.2020. godine)

<https://www.dw.com/hr/mediji-u-ratu-i-miru/a-15864985-0>

https://www.icty.org/x/cases/slobodan_milosevic/prosexp/bcs/rep-srb-b.htm

<http://www.mediaonline.ba/ba/pdf.asp?ID=405&n=POLITI%C4%8CKO-%C5%BDURNALISTI%C4%8CKI%20KI%C4%8C>

<https://www.slobodnaevropa.org/a/bih-mediji-govor-mrznja/30035261.html>

https://www.icty.org/x/cases/slobodan_milosevic/prosexp/bcs/rep-srb-b.htm

<http://www.historija.ba/d/373-prvi-put-zapaljena-zgrada-oslobodenja/> (Pristupljeno 26.03.2020. godine)

http://www.ibn-sina.net/images/pdf/znakovi/39_40/136_ZILHA_MASTALIC.pdf

<http://balkans.aljazeera.net/vijesti/haski-tribunal-objavio-kompletnu-presudu-ratku-mladicu>

<https://www.klix.ba/vijesti/bih/svjetski-mediji-o-presudi-ratku-mladicu-bosanski-krvnik-osudjen-za-pokolj/171122061>

<http://ba.n1info.com/Regija/a228430/FOTO-Naslovnice-stampe-u-Srbiji-i-Hrvatskoj-povodom-presude.html> (Pristupljeno 26.03.2020. godine)

<https://analiziraj.ba/2018/07/14/suocavanje-s-prosloscu-u-rs-u-genocida-u-srebrenici-nema/>

<http://ba.n1info.com/Vijesti/a355987/Pogledajte-kako-su-najveci-svjetski-mediji-izvijestili-o-godisnjici-genocida-u-Srebrenici.html>

<https://ba.voanews.com/a/a-29-a-2004-09-24-2-1-86203777/686897.html>

<https://gracanickiglasnik.ba/wp-content/uploads/2017/05/Pages-from-gg43-web-2.pdf>

https://tripalo.hr/knjige/hrvati_u_bih/kukic.pdf

<https://avaz.ba/vijesti/teme/264530/gradani-bih-dnevno-ispred-tv-a-provode-vise-od-pet-sati>

Biografija

Ime i prezime: Dženisa Zukančić

Adresa: Džemala Bijedića 129

Broj telefona: +387 61- 545- 652

E- mail: dzenisa_z@hotmail.com

Stepn obrazovanja: Bakalaureat/bachelor komunikologije Fakulteta političkih nauka Univerziteta u Sarajevu.

Radno iskustvo: Portal Federalna.ba, Federalna televizija

Trenutno stanje: Apsolvent druge godine Master studija na Odsjeku za komunikologiju Fakulteta političkih nauka Univerziteta u Sarajevu.

Naziv odsjeka i/ili katedre: Odsjek za komunikologiju
Predmet: _____

IZJAVA O AUTENTIČNOSTI RADOVA

Ime i prezime: Dženisa Zukančić
Naslov rada: Izgradnja bosanskohercegovačkog medijskog kulturnog bića
Vrsta rada: Završni magistarski rad
Broj stranica: 71

Potvrđujem:

- da sam pročitao/la dokumente koji se odnose na plagijarizam, kako je to definirano Statutom Univerziteta u Sarajevu, Etičkim kodeksom Univerziteta u Sarajevu i pravilima studiranja koja se odnose na I i II ciklus studija, integrirani studijski program I i II ciklusa i III ciklus studija na Univerzitetu u Sarajevu, kao i uputama o plagijarizmu navedenim na web stranici Univerziteta u Sarajevu;
- da sam svjestan/na univerzitetskih disciplinskih pravila koja se tiču plagijarizma;
- da je rad koji predajem potpuno moj, samostalni rad, osim u dijelovima gdje je to naznačeno;
- da rad nije predat, u cjelini ili djelimično, za stjecanje zvanja na Univerzitetu u Sarajevu ili nekoj drugoj visokoškolskoj ustanovi;
- da sam jasno naznačio/la prisustvo citiranog ili parafraziranog materijala i da sam se referirao/la na sve izvore;
- da sam dosljedno naveo/la korištene i citirane izvore ili bibliografiju po nekom od preporučenih stilova citiranja, sa navođenjem potpune reference koja obuhvata potpuni bibliografski opis korištenog i citiranog izvora;
- da sam odgovarajuće naznačio/la svaku pomoć koju sam dobio/la pored pomoći mentora/ice i akademskih tutora/ica.

Mjesto, datum

27.05.2020.g.

Potpis

Dženisa Zukančić

